

Japonia w polityce bezpieczeństwa ChRL

Japan in security policy of the PRC

Marian Mencil*

Abstrakt

Jednym z głównych ogniw bezpieczeństwa Chin, zarówno w przeszłości, jak i współcześnie, są relacje z tego państwa z Japonią, na które silnie oddziałują czynniki historyczny, uwarunkowania gospodarcze i tendencje obu krajów do pełnienia wiodącej roli w regionie Azji Wschodniej. Najistotniejszym problemem, wpływającym na stan wzajemnych stosunków, jest rosnący konflikt dotyczący zasięgu wpływów na obszarach morskich, a w szczególności wysp Senkaku/Diaoyu. Istotne miejsce zarówno w polityce ChRL jak też Japonii zajmuje problem niezależności Tajwanu. W celu zabezpieczenia własnych interesów Chiny podejmują polityczne decyzje dotyczące obszaru wchodzącego w zakres własnej strefy wpływów, intensywnie rozwijają potencjał zbrojny marynarki wojennej, co powoduje adekwatną reakcję Japonii, której podstawą bezpieczeństwa jest dotychczas sojusz ze Stanami Zjednoczonymi. W konsekwencji ujawniają się rosnące napięcia między rządami obu państw

Abstract

One of the main links of China's security, both in the past and today, involve the relations of that state with Japan, which are strongly affected by the historical factor, economic conditions and trends of both countries to perform a leading role in Eastern Asia. The most important problem affecting the relations is a growing conflict about the range of impacts on marine areas, in particular the islands of Senkaku/Diaoyu. Taiwan independence plays an important role in the politics of both the PRC and Japan. In order to protect own interests, China takes political decisions about the area falling within its own sphere of influence, intensively develop the potential of armed navy, which causes the adequate reaction of Japan, based on security is the alliance with the United States. As a consequence, growing tension can be observed between the governments of the two states, and nationalistic attitudes of both societies develop.

Key words: security policy of the People's

* Uniwersytet Gdański (jm04@tlen.pl)

i rozwijają się nacjonalistyczne postawy obu społeczeństw.

Słowa kluczowe: polityka bezpieczeństwa Chińskiej Republiki Ludowej, współpraca gospodarcza, potencjał sił marynarki wojennej, uwarunkowania geopolityczne, Tajwan, Senkaku/Diaoyu.

Republic of China, economic cooperation, naval forces, geopolitical considerations, Taiwan, Senkaku/Diaoyu.

Relacje ChRL z państwami azjatyckimi cechuje dążenie Państwa Środka do uzyskania statusu mocarstwa regionalnego, zdolnego do sukcesywnego zdominowania państw będących w strefie wpływów USA, oraz potrzeba osiągnięcia głównej pozycji strategicznej w regionie poprzez zdominowanie wpływów Japonii i Rosji, a także ograniczania mocarstwowych ambicji Indii. Japonia, której „parasol ochronny” gwarantuje sojusz ze Stanami Zjednoczonymi, stanowi istotną przeciwwagę i ogranicza postęp wzrostu hegemonii Chin w rejonie Azji i Pacyfiku.

Jednym z przejawów kształtowania pozycji ChRL jest strategia polityki zagranicznej i próby zdobycia przewagi politycznej nad Japonią, zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i — zwłaszcza w ostatnich latach — militarnym. Etapem przejściowym w osiąganiu przez Chiny pozycji dominującej wobec Japonii wydaje się realizowane obecnie partnerstwo przyjazni i współpracy¹, obciążone wieloma kontrowersyjnymi sprzecznościami, które chińska dyplomacja próbuje rozgrywać, by uzyskać własne korzyści.

Stosunki między Chinami i Japonią, w wymiarze historycznym, obciążone są bagażem doświadczeń o głębokim podłożu emocjonalnym, wynikającym w różnic cywilizacyjno-kulturowych i głębokich nacjonalizmów obu wielkich narodów Azji. Kształtowały je także w poszczególnych okresach znaczne wahania napięć we wzajemnych relacjach, przechodzące od względnej tolerancji do eskalacji. Ich szczytowy moment przypadał na okres II wojny światowej, w którym tradycyjna brutalność samurajska Japończyków została „wyeksportowana” w celu podboju słabych Chin, utrzymujących pacyfistyczny, konfucjański, system zarządzania państwem, nieprzystający do wymogów rzeczywistości międzynarodowej, kształtowanej w tym okresie przyspieszoną industrializacją i rewolucją przemysłową, w której nurt Japonia się skutecznie wpisała.

Japonia jest drugim po Stanach Zjednoczonych partnerem handlowym Chin, o dużym potencjale gospodarczym i wojskowym oraz uprzywilejowanej pozycji strategicznej w regionie, osiągniętej po II wojnie światowej dzięki zawartemu z USA traktatowi o bezpieczeństwie. Rozwój stosunków chińsko-japońskich ma

¹ A. KOŁODZIEJCZYK: *Chińskie wizje rzeczywistości międzynarodowej*. W: *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*. Red. R. KUŹNIAR. Warszawa 2005, s. 352.

znaczny wpływ na kształtowanie porządku i bezpieczeństwa międzynarodowego, zarówno na obszarze Azji Wschodniej, jak i w skali globalnej, istotnie oddziałując na zjawiska polityczne i gospodarcze.

Przyczyn ekspansji ChRL w regionie upatrywać należy w tradycyjnym sinocentrycznym oglądzie ładu międzynarodowego i stosunków z państwami sąsiedzkimi oraz w ekonomicznym wymiarze współpracy regionalnej, wynikającej z konieczności utrzymania poziomu wzrostu gospodarczego, który wymaga rynków zbytu, a te gwarantuje potencjał państw kontynentu azjatyckiego, zamieszkanego przez blisko 4 mld osób, stanowiących ponad 60% światowej populacji².

Od 1978 roku, po ogłoszeniu przez Deng Xiaopinga polityki otwartych drzwi, Chiny zmieniły koncepcję kształtowania stosunków z innymi państwami, rezygnując z maoistowskiego ekspansjonizmu politycznego na korzyść rozwoju współpracy gospodarczej, której podstawy zostały określone w koncepcji socjalistycznej gospodarki rynkowej. Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku Chiny nawiązały stosunki polityczne z Wietnamem, Malezją i Indonezją, a od 1994 roku — z blokiem państw zrzeszonych w organizacji ASEAN. Chiny z pozycji obserwatora zostały przekształcone w partnera dialogu 10+1 (ASEAN + Chiny), a następnie w 1997 roku uzyskały status uczestnika w relacji 10+3 (ASEAN+Chiny, Japonia i Korea Południowa) zapoczątkowany podczas spotkania w Malezji³.

W 2002 roku na szczycie państw ASEAN + Chiny podpisano cztery kluczowe porozumienia: „Wspólną deklarację o zasadach postępowania na Morzu Południowo-chińskim”, „Wspólną deklarację o współpracy w niemilitarnych problemach bezpieczeństwa”, „Memorandum o współpracy w rolnictwie” oraz „Porozumienie ramowe o współpracy ekonomicznej”, które dało początek Strefie Wolnego Handlu Chiny — ASEAN. Zgodnie z przyjętym harmonogramem, od 2010 roku Strefa obejmuje ChRL i wyżej rozwinięte państwa ASEAN: Brunei, Filipiny, Indonezję, Malezję, Singapur i Tajlandię, a od 2015 roku pozostałe, mniej rozwinięte, tj. Myanmar, Laos, Kambodżę i Wietnam⁴. Porozumienie weszło w życie z dniem 1 stycznia 2010 roku, skutkując powstaniem trzeciego pod względem wielkości rynku na świecie (wyprzedzają go jedynie Europejski Obszar Gospodarczy — EEA oraz Północnoamerykański Obszar Wolnego Handlu — NAFTA, którego głównymi atutami są wielkość rynku, na który składa się 1,9 mld mieszkańców, skumulowany GDP w wysokości 6 trylionów USD, wolumen produkcji towarów wartości 4,3 trylionów USD oraz roczne obroty szacowane na 200 mld USD. Głównym elementem porozumienia o strefie wolnego

² *Geografia świata. Encyklopedia PWN. Społeczeństwo i gospodarka*. Red. B. KACZOROWSKI. Warszawa 2008, s. 491.

³ E. HALIŻAK: *Zmiana układu sił USA—Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*. Warszawa 2005, s. 103—104.

⁴ *Ibidem*.

handlu ASEAN jest zniesienie ceł na około 90% wszystkich produktów. Utrzymane zostało cło na pozostałe 10%, w tym tekstylia oraz szeroko pojęte wyroby elektroniczne⁵.

Chiny są trzecim partnerem handlowym ASEAN, wyprzedzają je jedynie Stany Zjednoczone i Japonia. Chiny eksportują 11,5% masy towarowej prowadzanej przez państwa członkowskie ASEAN oraz importują 10,5% towarów eksportowanych przez ASEAN, odnotowując w wymianie handlowej z tą organizacją nadwyżkę, która rokrocznie się powiększa⁶, przyczyniając się także do wzrostu znaczenia politycznego Chin w bilateralnych stosunkach z państwami ASEAN, jak też w stosunku do organizacji je zrzeszającej.

Jednym z istotnych aspektów polityki zagranicznej Chin wobec państw regionu azjatyckiego jest postawa i relacje dwustronne z Japonią, a osią problemów są historyczne zaszłości i wyrządzone Chińczykom krzywdy, z których Japonia nigdy się nie rozliczyła, dając tym samym podstawę chińskich zahamowań we wzajemnych relacjach, tym bardziej że Japonia nigdy nie wypłaciła obywatelom Chin odszkodowań wojennych. Nigdy też nie dokonała politycznej reasumpcji szkód wyrządzonych innym państwom. Osobnym problemem są chińskie roszczenia terytorialne.

Wojna japońsko-chińska 1937—1945 w kontekście II wojny światowej

W 1937 roku japońska Armia Kwantuńska liczyła już około 250 tys. żołnierzy, dysponowała 1,2 tys. dział, ponad 400 wozami bojowymi i około 500 samolotami, skoncentrowanymi na 44 lotniskach zbudowanych na terenie Mandżurii. Siły japońskie były dobrze wyposażone i wyszkolone; mogły być w każdej chwili wsparte oddziałami mongolskimi oraz armią Mandżukuo, a także jednostkami stacjonującymi na terenie Korei⁷. Po stronie chińskiej wojska Guomindangu liczyły około 2 mln żołnierzy, pozornie stanowiąc przewagę nie do pokonania. Jednak chińskie armie były słabo wyposażone, rozczłonkowane pod dowództwem poszczególnych warlordów, w większości niepodlegających bezpośredniemu dowództwu Czang Kaj-szeka. Armie komunistyczne także nie dysponowały większymi siłami i zasobami technicznymi — Ósma Armia liczyła około 80 tys. żołnierzy, a Nowa Czwarta Armia około 12 tys. Były to jednak

⁵ *Porozumienie o wolnym handlu — ASEAN — Chiny — WPHI Dżakarta* [<http://jakarta.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/article/a,6835.html>] (dostęp: 7.05.2010).

⁶ www.dfat.gov.au (dostęp: 7.05.2010).

⁷ M. KLIMECKI: *Pekin — Szanghaj — Nankin 1937—1945*. Warszawa 2008, s. 96—97.

oddziały wysoce zdyscyplinowane, podlegające permanentnej indoktrynacji politycznej⁸.

W warunkach rozwoju faszyzmu zagrażającego utrzymaniu porządku międzynarodowego w Europie nie było prawdopodobne zaangażowanie Wielkiej Brytanii i Francji w konflikt chińsko-japoński, a izolacjonistyczna pozycja Stanów Zjednoczonych uprawniała Tokio do podobnych wniosków. Także stan wojsk Związku Radzieckiego w rejonie Azji Wschodniej uprawdopodobniał założenie, że Moskwa nie podejmie żadnych działań w przypadku otwartego konfliktu między Japonią i Chinami.

Analizując ówczesny stan stosunków międzynarodowych, zwłaszcza w kontekście potencjału sił zbrojnych głównych państw, przywódcy japońscy uznali, że nastąpiły odpowiednie warunki do rozpoczęcia dalszej ekspansji w Chinach. 7 lipca 1937 roku Japończycy wywołali konflikt zbrojny na moście Marco Polo (przedmieścia Pekinu), który to konflikt stał się pretekstem do rozpoczęcia przez armię japońską regularnych działań wojennych, nieopowiedzianych formalnym wypowiedzeniem wojny, co oficjalnie nastąpiło dopiero w grudniu 1941 roku⁹.

W związku z japońską agresją, jeszcze w kwietniu 1937 roku doszło do rokowań między KPCh i Guomindangiem, zmierzających do utworzenia jednolitego frontu w walce z agresorem. Temu frontowi patronował i do wspólnego działania nakłaniał obie strony Związek Radziecki, działający za pośrednictwem licznych agentów Kominternu wysłanych do Chin. Porozumienie obie strony osiągnęły w sierpniu 1937 roku, podczas spotkania przedstawicieli KPCh i Kominternu w Lushanie, zgodnie z którym Armia Czerwona miała zostać przekształcona w ósmą chińską armię narodową pod dowództwem Zhu De i jego zastępcy Peng Dehuaia. Do nawiązania antyjapońskiej współpracy między KPCh i Guomindangiem przyczyniło się także zawarcie przez ZSRR z chińskim rządem narodowym „paktu o nieagresji”, który otworzył kolejne negocjacje, dotyczące radzieckiej pomocy w wymiarze wojskowym i finansowym. Moskwa przyznała Chinom dwie pożyczki realizowane w 1938 roku, każda w wysokości 50 mln USD, oraz jedną w 1939 roku w kwocie 150 mln USD, na poczet których Chiny otrzymywały od ZSRR uzbrojenie, samochody, paliwo i pozostałe materiały wojskowe. W zakres dostaw uzbrojenia wchodziły samoloty, czołgi, artyleria i inne. ZSRR skierowało także do Chin instruktorów i doradców wojskowych mających szkolić chińskich oficerów i lotników. W pobliżu Urumczy zbudowano zakłady lotnicze, zaopatrywane przez ZSRR w części zamienne do samolotów. 1 lipca 1938 roku przy chińskim rządzie narodowym utworzono Radę Narodowo-Polityczną, do której, z ramienia KPCh, weszli między innymi Dong Biwu, Wang Ming, Mao Zedong i Lin Zuhan¹⁰.

⁸ Ibidem, s. 99—100.

⁹ G. JEFIMOW: *Zarys nowożytnej i współczesnej historii Chin*. [Przeł. M. DERENICZ]. Warszawa 1953, s. 341—342.

¹⁰ M. SŁADKOWSKI: *Chiny i Japonia*. [Przeł. W. GŁUCHOWSKI]. Warszawa 1975, s. 241—243.

Japońscy przywódcy obliczali, że działania wojenne w Chinach w ciągu dwóch, trzech miesięcy doprowadzą do zwycięstwa, do czego przyczynić miała się część warlordów podporządkowanych Tokio. Pierwszy okres działań armii japońskiej zdawał się potwierdzać słuszność tych założeń. W obliczu nikłego oporu armii Guomindangu jednostki japońskie szybko zdobywały kolejne tereny, w końcu lipca 1937 roku zajęły Tianjin (Tiencin) i Pekin, a w sierpniu — Nankou i Kałgan. 13 sierpnia na redę Szanghaju wpłynęła japońska flota wojenna, rozpoczynając walkę o miasto. Walka trwała do listopada 1937 roku, kiedy to Japończycy zajęli miasto. W drugiej połowie września japońskie jednostki dotarły do Baotiangu (prowincja Hebei), a 10 października zajęły ważną ze strategicznego punktu widzenia stację Xiazhuang¹¹. Agresja Japonii nie przyniosła zdecydowanych reakcji innych mocarstw, nawet w sytuacji zagrożenia Szanghaju, gdzie koncentrowały się interesy zarówno Wielkiej Brytanii, jak i Stanów Zjednoczonych. Wręcz przeciwnie, Stany Zjednoczone wycofały własne wojska, stacjonujące od czterdziestu lat w Chinach.

W listopadzie 1937 roku Japończycy zaatakowali Nanjing (Nankin), w którym dopuścili się masowych zbrodni na ludności cywilnej i gwałtów; wprowadzili kilka tysięcy chińskich kobiet do japońskich domów publicznych. Miasto padło 12 grudnia, a uciekający cywile byli ostrzeliwani przez japońskie lotnictwo. Jeńców brutalnie mordowano. Szacuje się, że śmierć poniosło około 300 tys. mieszkańców miasta¹². Japończycy terrorem zamierzali zaprowadzić własny porządek i posłuszeństwo.

W 1938 roku wojska japońskie kontynuowały ofensywę w Chinach, a 22 października wkroczyły do Guangzhou (Kantonu). Dalszą ekspansję umożliwiła przychylne nastawienie Stanów Zjednoczonych, kontynuujących współpracę z Japonią. W 1938 roku USA udzieliły Japonii pożyczki w wysokości 125 mln USD oraz dostarczyły wielu maszyn, sprzętu wojskowego i broni. Równocześnie Amerykanie i Brytyjczycy udzielali, choć w znacznie mniejszej wysokości, pożyczek Chinom (USA — 25 mln USD, Wielka Brytania — 31 mln funtów). Brytyjczycy oddali Japonii kontrolę nad wszystkimi komorami celnymi przez siebie nadzorowanymi na terenach okupowanych przez Japończyków¹³.

Na przełomie lipca i sierpnia 1938 roku miał miejsce incydent na granicy Mandżurii z ZSRR. Sugerując przekroczenie granicy przez radzieckich żołnierzy, Japończycy podjęli działania zbrojne przeciwko ZSRR, wdzierając się na 4 km w głąb terytorium radzieckiego, skąd zostali skutecznie wyparci przez Armię Czerwoną. Walki przerwano 11 sierpnia i ogłoszono rozejm, powołu-

¹¹ A. DUBINSKI: *Stosunki międzynarodowe na Dalekim Wschodzie w pierwszym okresie wojny japońsko-chińskiej (1937—1939)*. W: *Historia Dalekiego Wschodu od końca XVI w. do 1945 r.* Red. J. ŻUKOW, M. SŁADKOWSKI, A. DUBINSKI. [Przeł. H. JAŻWIŃSKA]. Warszawa 1981, s. 441.

¹² M. KLIMECKI: *Pekin — Szanghaj — Nankin...*, s. 110—111, 115—116.

¹³ A. DUBINSKI: *Stosunki międzynarodowe...*, s. 455.

jąc wzajemną komisję demarkacyjną¹⁴. Do kolejnych starć między Japonią i Związkiem Radzieckim oraz siłami Mongolii dochodziło w okresie od maja do września 1939 roku. One także zakończyły się całkowitą klęską japońskich oddziałów¹⁵. W kolejnych latach Japonia prowadziła w Chinach politykę układową z Guomindangiem w imię walki z rozprzestrzenianiem komunizmu, rozwijając równolegle imperialistyczny ekspansjonizm, przejmując coraz szerszą kontrolę nad wszystkimi gałęziami gospodarki Chin. Bezkarości japońskich działań sprzyjała postawa innych mocarstw, obawiających się zbrojnej interwencji i prowadzących wobec ZSRR politykę powstrzymania, w którą próbowano wmontować także Japonię. Ostatecznie okazało się, że ta ostatnia miała całkowicie inne plany.

W drugiej połowie sierpnia 1938 roku armia japońska przystąpiła do natarcia na Wuhan — siedzibę rządu guomindangowskiego, zmuszonego do ewakuacji do Nankinu. Po trzech miesiącach walki, 27 października, wojska chińskie zostały zmuszone do oddania miasta, a rząd Czang Kaj-szeka ewakuował się do Chongqingu (Czungcing), gdzie pozostał do końca wojny. Już 10 lutego 1939 roku japoński desant opanował wyspę Hajnan¹⁶.

Pierwsze piętnaście miesięcy działań wojsk japońskich doprowadziło do zajęcia znacznych terenów północnych, śródocnych i południowych Chin, prawie całej sieci linii kolejowych i głównych ośrodków gospodarczych Chin. Zablockowane zostało także całe wybrzeże kraju¹⁷. W czasie, gdy armia Guomindangu stawiała słaby opór nacierającym jednostkom japońskim, na tyłach wroga partyzancką działalność prowadziły jednostki KPCh, tworząc równolegle własne bazy oporu w górskich i odległych rolniczych rejonach, na terenach trudnodostępnych dla okupanta. KPCh, zgodnie z polityką Mao Zedonga¹⁸, nie wdając się w bezpośrednią walkę z Japończykami, umacniała własne pozycje i rozwijała siły własnych armii.

Polityka Japonii realizowana wobec okupowanych terytoriów chińskich miała na celu rozbicie jednolitego frontu narodowego, maksymalną eksploatację przemysłu i rolnictwa na potrzeby rozwoju sił zbrojnych i prowadzenia dalszych działań wojennych, wymierzonych przeciwko Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii. Opierała się głównie na przemocy, terrorze oraz składaniu różnych deklaracji wobec burżuazji i obszarników, a także rozpowszechnianiu obietnic

¹⁴ Ibidem, s. 458.

¹⁵ M. ŚLADKOWSKI: *Chiny i Japonia...*, s. 246.

¹⁶ M. KLIMECKI: *Pekin — Szanghaj — Nankin...*, s. 122.

¹⁷ K.W. KUKUSZKIN, W.I. GŁUNIN: *Wojna narodowyzwolenicza przeciwko imperializmowi japońskiemu (1937—1945)*. W: *Najnowsza historia Chin 1917—1976*. Red. G.W. ASTAFIEW, W.N. NIKIFOROW, M.I. ŚLADKOWSKIJ. [Przeł. J. URKOWSKI]. Warszawa 1976, s. 261.

¹⁸ 4 sierpnia 1941 r. KC KPCh wydał dyrektywę „Zyskać na czasie, gromadzić siły”, w której ogłoszono m.in., że „[...] jedno z najpilniejszych i ważnych zadań polega na tym, aby wszędzie oszczędzać żywą siłę”, za: K.W. KUKUSZKIN, W.I. GŁUNIN: *Wojna narodowyzwolenicza...*, s. 290.

wyzwolenia narodu chińskiego spod ucisku „białego imperializmu”. 22 grudnia 1938 roku premier Japonii Fumimaro Konoye ogłosił zasady nowych stosunków z Chinami, przewidujące utworzenie przez Japonię, Chiny i Mandżurię „nowego ładu w Azji Wschodniej”, którego podstawą miały być „przyjazne stosunki wzajemne” między beneficjentami¹⁹.

29 czerwca 1940 roku minister spraw zagranicznych Japonii Hachiro Arita wydał oświadczenie, w którym przedstawił plan japońskiej polityki wobec regionu Azji Wschodniej. Zgodnie z nim Japonia podjęła działania w kierunku „utworzenia wielkiej wschodnioazjatyckiej strefy współdobrobytu”²⁰. Projekt polityczny skierowany między innymi do Chin poprzedziło utworzenie w Nankinie rządu centralnego, na którego czele Japończycy osadzili Wang Jingweia, zastępcę Czang Kaj-szeka. Program tego niekonstytucyjnego tworu politycznego nawiązywał do ścisłego sojuszu japońsko-chińskiego, rozwoju gospodarczego chińskiej gospodarki i walce z komunizmem. Wang Jingwei zdołał utworzyć armię liczącą ponad 800 tys. żołnierzy, której zadaniem była głównie walka z ruchem partyzanckim i ochrona zaprowadzonego „porządku”²¹.

Polityka Japonii skierowana głównie do chińskiej burżuazji i przedsiębiorców, w warunkach wyzysku robotników i rabunkowej eksploatacji surowców, pozwoliła osiągnąć znaczny wzrost produkcji najważniejszych materiałów strategicznych (stal, energia elektryczna, rudy żelaza, węgiel, paliwa płynne, technika wojskowa) i rozbudowę sieci komunikacyjnej. Znacznie wzrosła produkcja rolna, której plony kierowane były prawie w całości na zaspokojenie rosnących potrzeb Japonii i jej armii²².

Zajęcie przez Japończyków olbrzymich obszarów Chin ograniczyło zdolność armii do dalszej ekspansji i zmusiło do skoncentrowania na ochronie własnych pozycji, utrzymaniu wpływów, rozbiciu ugrupowań partyzanckich i buntów ludności chłopskiej, zabezpieczeniu szlaków komunikacyjnych i gospodarczego wykorzystywania zdobytych terenów. Nie odstąpiono jednak od akcji przeciwko terenom niezdobytym, bombardowano Chongqing. Tylko w grudniu 1939 roku japońskie samoloty zbombardowały około 2,6 tys. miejscowości, a w 1940 roku Japończycy po raz pierwszy użyli przeciwko Chińczykom broni biologicznej. Bombę zawierającą pojemnik z pchłami zarażonymi dżumą zrzuciono w środowiskach Chinach²³.

Przełom w sytuacji na Dalekim Wschodzie nastąpił w 1941 roku. Adolf Hitler domagał się od Japonii intensyfikacji działań wojennych na Dalekim Wschodzie oraz rozpoczęcia ofensywy przeciwko Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii. 13 kwietnia 1941 roku Japonia zawarła z ZSRR pakt o neutralności,

¹⁹ Ibidem, s. 274.

²⁰ A. DUBINSKI: *Stosunki międzynarodowe...*, s. 478.

²¹ K.W. KUKUSZKIN, W.I. GŁUNIN: *Wojna narodowowyzwoleńcza...*, s. 275.

²² Ibidem, s. 275—276.

²³ M. KLIMECKI: *Pekin — Szanghaj — Nankin...*, s. 122—123.

2 lipca 1941 roku Niemcy przystąpiły do wojny z ZSRR, a 7 grudnia Japonia zaatakowała bez wypowiedzenia wojny bazę morską Stanów Zjednoczonych na Hawajach — Pearl Harbour. 11 grudnia 1941 roku Niemcy wypowiedziały wojnę Stanom Zjednoczonym, a wcześniej, 27 września 1940 roku, Włochy, Niemcy i Japonia zawarły pakt, którego celem było uzyskanie światowej hegemonii i przeciwstawienie się komunizmowi. Ekspansjonizm imperialistycznej Japonii daleko wykraczał poza obszar Mandżurii i Chin, apetyty Tokio sięgały całej Azji Wschodniej i Azji Południowo-Wschodniej oraz obszaru Pacyfiku.

Jednak wewnętrzna sytuacja w Chinach ciągle nie poprawiała się, a pogorszeniu uległy relacje między Guomindangiem i KPCh, które ponownie się zaostrzyły w wyniku incydentu nad Yangze, związanego z decyzją Czang Kaj-szecka o zmianie lokalizacji Nowej Czwartej Armii i napaści oddziałów guomindangowskich na przepływające się przez rzekę jednostki. W konsekwencji Nowa 4 Armia straciła około 9 tys. żołnierzy. Guomindangowcy aresztowali jej dowódcę, a na mocy rozkazu rządu guomindangowskiego armia miała ulec rozwiązaniu. Groźbę ponownego wybuchu wojny domowej nasiliły decyzje władz Guomindangu o blokadzie Specjalnego Okręgu Pogranicznego kontrolowanego przez KPCh²⁴.

Wojna Japonii ze Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią doprowadziła do reorientacji polityki zagranicznej USA w stosunku do Chin i innych państw Azji Wschodniej, w których zaczęto upatrywać sprzymierzeńców w walce z Japonią, starając się maksymalnie przenosić na te kraje ciężar walki z wojskami japońskimi i udzielając szerokiej pomocy finansowej i wojskowej.

Mimo że w pierwszym okresie wojny japońsko-amerykańskiej marynarka wojenna Japonii odnosiła znaczące sukcesy, to jednak nie zdołała zdobyć na tyle istotnej przewagi, by zmusić Waszyngton do ustępstw. W wyniku bombardowania Pearl Harbour zniszczone zostały znaczne siły marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych, lecz trzon morskich sił ofensywnych, składający się z eskadr lotniskowców, pozostał nienaruszony.

W latach 1941—1942 siły morskie i lądowe Japonii zwyciężały na Malajach, Filipinach, w Birmie i holenderskich Indiach Wschodnich. 15 lutego 1942 roku skapitulował kontrolowany przez Brytyjczyków Singapur, stanowiący ich główną bazę morską i lotniczą²⁵. Intensyfikacja działań wojsk japońskich na nowych obszarach Pacyfiku przyczyniła się do ograniczania ekspansji w Chinach, tym bardziej że tereny wschodnich Chin nie były dla Japonii atrakcyjne z gospodarczego i strategicznego punktu widzenia. Nie ograniczyło to jednak działań zbrojnych armii japońskiej kierowanych przeciwko kontrolowanemu przez KPCh terenom wyzwolonym, co przyczyniło się do znacznego uszczuplenia terytorium kontrolowanego przez komunistów Mao Zedonga w północnych Chinach,

²⁴ G. JEFIMOW: *Zarys nowożytnej...*, s. 371—372.

²⁵ M. KLIMECKI: *Pekin — Szanghaj — Nankin...*, s. 149—150.

w których liczba ludności zmalała do 25 mln, a liczebność Ósmej Armii — do 300 tys.²⁶

Eskalacja działań Japonii na Pacyfiku miała miejsce w czasie, gdy Związek Radziecki zadał pierwszy cios wojskom niemieckim, zatrzymując ich ofensywę. W dniach 5—6 grudnia 1941 roku wojska radzieckie pod Moskwą przystąpiły do kontrofensywy. Fiasko poniosły niemieckie plany „wojny błyskawicznej”²⁷.

W Chinach rząd guomindangowski nieustannie dążył do wzmożenia napięcia w relacjach japońsko-radzieckich i liczył na wybuch wojny, a intensyfikacja działań wojennych na Pacyfiku przyczyniła się do ukształtowania w guomindangowskich kołach rządzących opinii, zgodnie z którą ośrodek działań wojennych na Dalekim Wschodzie przesunął do południowo-zachodniej części Oceanu Spokojnego, a zatem Chiny nie będą musiały dalej prowadzić wojny z Japonią. Takie opinie oraz znaczne wsparcie udzielane Czang Kaj-szekowi przez Stany Zjednoczone uwolniły nastroje antyradzieckie oraz przyczyniły się do przewartościowania stosunków między ZSRR a guomindangowskim rządem Chin. W końcu 1942 roku Związek Radziecki przerwał dostawy do Chin kierowane przez Xinjiang, co poprzedziło wycofanie z Chin radzieckich doradców (marzec 1942 r.)²⁸.

Pierwsze klęski Niemiec w wojnie ze Związkiem Radzieckim przyczyniły się do odstąpienia Japonii od koncepcji inwazji na wschodnią granicę ZSRR. Przełomem stała się bitwa pod Stalingradem, rozpoczęta jesienią 1942 roku. W połowie 1943 roku armia radziecka rozpoczęła wielką ofensywę pod Kurskiem. W tym czasie Amerykanie stopniowo przejmowali inicjatywę w walce z Japończykami na Pacyfiku. W sierpniu 1942 roku zajęli Guadalcanal, a w lutym 1943 roku — Nową Gwineę. 21 listopada *marines* zajęli wyspy Gilberta²⁹. W siłę rosły oddziały Ósmej i Nowej Czwartej Armii KPCh, których liczebność w połowie 1943 roku zwiększyła się do 0,5 mln żołnierzy, a partyzanckie oddziały kontrolowane przez komunistów liczyły około 2 mln. Rosła także ich aktywność w walce przeciwko wojskom japońskim³⁰.

Pod wpływem warunków zewnętrznych rząd Japonii zmuszony był do weryfikacji polityki wobec Chin. 16 czerwca 1943 roku premier Hideki Tojo oświadczył w japońskim parlamencie: „[...] witamy serdecznie rozwój Chin i jesteśmy całkowicie zdecydowani, bardziej niż kiedykolwiek, dopomóc im wszelkimi możliwymi sposobami. W tym też duchu zamierzamy dokonać fundamentalnej rewizji traktatu między Japonią a Chinami, mając na względzie dalsze rozwijanie aktywnej współpracy między obu krajami”³¹. 30 października 1943

²⁶ G. JEFIMOW: *Zarys nowożytnej...*, s. 381.

²⁷ A. DUBINSKI: *Stosunki międzynarodowe...*, s. 514.

²⁸ *Ibidem*, s. 516.

²⁹ *Ibidem*, s. 524—525.

³⁰ G. JEFIMOW: *Zarys nowożytnej...*, s. 382.

³¹ *Ibidem*.

roku zawarto Traktat przymierza między Japonią a Chinami, podpisany przez ministra spraw zagranicznych marionetkowego rządu Wang Jingweia, a 5 listopada w Tokio odbyło się Zgromadzenie Narodów Azji Wschodniej, w którym uczestniczyli przedstawiciele Japonii i pięciu marionetkowych rządów kontrolowanych przez Tokio: wangjingweiowskich Chin, Syjamu, Mandżukuo, Birmy i Filipin³². Podczas Zgromadzenia przyjęto deklarację, zgodnie z którą „Stany Zjednoczone Ameryki i Imperium Brytyjskie w dążeniu do zapewnienia sobie dobrobytu uciskają inne narody i ludy. Zwłaszcza w Azji Wschodniej hołdują one przyjemnościom i nienasyconej chciwości, napadają, wyzyskują i szukają sposobów, by zaspokoić swe niepohamowane ambicje, ujarzmiając całe regiony; stwarzają koniec końców poważne zagrożenie pokoju w Azji Wschodniej. W tym tkwi przyczyna obecnej wojny”³³. Uczestnicy zgromadzenia zobowiązali się „podjąć wspólne wysiłki w celu pomyślnego zakończenia wojny w Azji Wschodniej, wyzwolenia ich terytoriów (rejonów) spod jarzma panowania anglo-amerykańskiego [...]”³⁴. W obliczu zbliżającego się kryzysu w działaniach wojennych na Dalekim Wschodzie rząd Japonii podjął nieudaną próbę wzbudzenia nacjonalistycznych postaw wśród poszczególnych okupowanych narodów i połączenia ich działań pod japońskim kierownictwem w imię „wojny narodów żółtej rasy przeciw agresorom białej rasy”.

W marcu 1944 roku 50-tysięczna armia japońska podjęła kolejną ofensywę przeciwko oddziałom guomindangowskim w prowincji Hunan. Japończycy zajmowali kolejne miasta i linie kolejowe. Była to ostatnia wielka ofensywa wojsk japońskich, trwająca od marca do grudnia 1944 roku, w wyniku której guomindangowcy stracili około 1 mln żołnierzy, 10 dużych baz lotniczych i 36 lotnisk oraz terytorium o powierzchni około 2 mln km² z 60-milionową ludnością. Japończycy uzyskali całkowitą kontrolę nad kontynentalną kolejową magistralą na całej jej długości. Siły Czang Kaj-szeka, pomimo znacznej przewagi liczebnej, nie były zdolne do podjęcia równej walki, a guomindangowskie dowództwo charakteryzował rozkład, skorumpowanie, brak dyscypliny i jakiegokolwiek wsparcia ze strony większości społeczeństwa³⁵.

W okresie lat 1944—1945 Japończycy ponosili klęski w kolejnych wielkich bitwach morskich na Pacyfiku. 26 lipca przywódcy Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii: prezydent Harry S. Truman i premier Clement R. Attlee ogłosili wspólną deklarację, w której między innymi domagali się bezwarunkowej kapitulacji Japonii i pełnego rozbrojenia, a także ograniczenia suwerenności Japonii do wysp Honsiu, Hokkaido, Kiusiu i Sikoku oraz wprowadzenia procesów demokratyzacyjnych przez władze Japonii. Do żądań dołączył się Czang Kaj-szek. 29 lipca premier Japonii Suzuki Kantaro za pośrednictwem ja-

³² M. SŁADKOWSKI: *Chiny i Japonia...*, s. 279.

³³ Ibidem, s. 282.

³⁴ Ibidem.

³⁵ K.W. KUKUSZKIN, W.I. GLUNIN: *Wojna narodowowyzwoleńcza...*, s. 296.

pońskiej prasy stwierdził: „[...] wspólna deklaracja trzech mocarstw jest powtórzeniem deklaracji kairskiej. Rząd japoński nie uważa jej za znaczącą. Dlatego możemy ją tylko zignorować [...]. Będziemy stanowczo dążyć do doprowadzenia wojny do szczęśliwego zakończenia”³⁶. Oświadczenie japońskiego premiera przyczyniło się do decyzji prezydenta USA o użyciu przeciwko Japonii broni atomowej. 6 sierpnia 1945 roku z bombowca Boeing B-29 „Enola Gay” dowodzonego przez pułkownika Paula W. Tibbetsa zrzucona została bomba „Little Boy” z ładunkiem nuklearnym na Hiroszimę, a trzy dni później z Boeinga B-29 „The Great Artist” dowodzonego przez majora Charlesa Sweeney’ a podobną bombę („Fat Man”) zrzucono na Nagasaki. Zginęło ponad 200 tys. mieszkańców miast, w tym także kilkunastu Amerykanów i wielu przymusowych robotników z Korei³⁷.

Dwa dni po amerykańskim ataku atomowym, 8 sierpnia, rząd radziecki oświadczył, iż ZSRR przyłącza się do deklaracji poczdamskiej Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Chin, a 9 sierpnia do działań przeciwko Armii Kwantuńskiej w Mandżurii przystąpiła Armia Czerwona Związku Radzieckiego³⁸. 10 sierpnia wojnę Japonii wypowiedziała Mongolska Republika Ludowa³⁹, całkowicie kontrolowana przez Moskwę.

Józef Stalin obawiał się, że kapitulacja Japonii, w obliczu tak znacznej przewagi Amerykanów, może nastąpić bez udziału Związku Radzieckiego, który tym sposobem utraciłby pozycję na Dalekim Wschodzie i kontrolę nad rozwojem sytuacji politycznej w regionie po zakończeniu wojny. Nie można jednak nie doceniać efektów działań armii ZSRR w Mandżurii, która ograniczyła zdolność bojową bardzo dobrze wyposażonej japońskiej Armii Kwantuńskiej, liczącej wówczas około 1,2 mln żołnierzy⁴⁰, około 1155 czołgów, 5400 dział i 1800 samolotów⁴¹.

10 sierpnia 1945 roku premier Japonii Suzuki Kantaro, po decyzji cesarza Hirohito, skierował do rządów ZSRR, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Chin dokument, w którym wyrażał gotowość do kapitulacji. Nie przerwało to jednak amerykańskich nalotów na Japonię. 13 sierpnia dowództwo wojsk USA wysłało około 1500 bombowców do ataku na Tokio. 15 sierpnia, po raz pierwszy w historii, do narodu japońskiego za pośrednictwem radia przemówił cesarz, który zapowiadał zaprzestanie działań wojennych i prosił poddanych, aby „znieśli to, co nie do zniesienia i przecierpieli to, co nie do ścierpienia”⁴². 19 sierpnia do Manili przybyła japońska delegacja z gen. Kawabe Masakazu z zadaniem

³⁶ M. KLIMECKI: *Pekin — Szanghaj — Nankin...*, s. 209—210.

³⁷ Ibidem, s. 210.

³⁸ K.W. KUKUSZKIN, W.I. GŁUNIN: *Wojna narodowowyzwoleńcza...*, s. 296.

³⁹ M. KLIMECKI: *Pekin — Szanghaj — Nankin...*, s. 219.

⁴⁰ M. SŁADKOWSKI: *Chiny i Japonia...*, s. 290.

⁴¹ M. KLIMECKI: *Pekin — Szanghaj — Nankin...*, s. 214.

⁴² Ibidem.

omówienia szczegółów bezwarunkowej kapitulacji, a 2 września na pokładzie amerykańskiego pancernika „Missouri”, zakotwiczonego na wodach Zatoki Tokijskiej, delegacja japońska złożyła akt kapitulacji na ręce dowództwa sił sprzymierzonych reprezentowanego przez gen. Douglasa MacArthura. Stany Zjednoczone reprezentował adm. Bruce A. Fraser, Związek Radziecki — gen. Kuźma N. Dieriewianko, Chiny — gen. Xu Yuonchang. Udział wzięli także przedstawiciele ZSRR, Australii, Francji, Holandii, Kanady i Nowej Zelandii⁴³.

Kapitulacja Japonii zakończyła okres jej ekspansji imperialistycznej w Azji Wschodniej. Jednocześnie rozpoczął się okres okupacji Japonii (zakończony w 1952 r.) przez wojska Stanów Zjednoczonych, proces demilitaryzacji i przymusowego wdrażania demokratycznych zasad rozwoju państwa. Pierwszym celem Amerykanów była likwidacja monopolii gospodarczych i rozproszenie wielkiego kapitału, który uznano za siłę napędową japońskich tendencji nacjonalistycznych. Nakazano dokonanie czystek w holdingach i korporacjach, w wyniku których usunięto wszystkich członków wielkich rodzin i skonfiskowano ich majątki, a wielkie przedsiębiorstwa demontowano, tworząc z nich małe, wzajemnie konkurujące⁴⁴. Wszystkie działania wyznaczał cel główny, którym było maksymalne osłabienie japońskiej gospodarki i kraju oraz ograniczanie zdolności i aspiracji imperialistycznych. Ostatecznie 3 maja 1947 roku weszła w życie konstytucja Japonii, z ustaleniami o demokratycznym i pacyfistycznym systemie społeczno-politycznym państwa o ustroju monarchistycznym, przy czym wyznacznikiem stosunków międzynarodowych Japonii miały być wyłącznie relacje gospodarcze i rozwój ekonomiczny.

Chiny podzielone między Guomindang i Komunistyczną Partię Chin weszły w etap kolejnej wojny domowej, która ostatecznie zakończyła się zwycięstwem komunistów i proklamowaniem 1 października 1949 roku Chińskiej Republiki Ludowej. W czasie gdy w Japonii intensywnie budowano fundamenty państwa demokratycznego, Chiny „pożerał ogień” bratobójczej wojny, zakończonej ustanowieniem autorytarnego reżimu KPCh, przekształconego w totalitaryzm Mao Zedonga, rządzącego zgodnie z jego ideologią marksizmu chłopsko-koszarowego.

Ekspansja Japonii w Chinach w okresie II wojny światowej przyczyniła się do zdominowania chińskiej gospodarki, w tym także w zakresie zagranicznych inwestycji. W 1931 roku Japonia zajmowała drugie, po Wielkiej Brytanii, miejsce pod względem wartości inwestycji przemysłowych w Chinach, w 1945 roku zaś zdominowała wszystkie pozostałe mocarstwa. Zainwestowany kapitał przekroczył 83% wartości łącznego zagranicznego kapitału inwestycyjnego, osiągając poziom 6,493 mld USD, dystansując Wielką Brytanię (767,4 mln USD — 9,8% wartości zagranicznego kapitału), Stany Zjednoczone (220,2 mln

⁴³ Ibidem, s. 223.

⁴⁴ R. GUILLIAN: *Japonia trzecie mocarstwo*. Przeł. A. GALICA. Warszawa 1972, s. 85.

USD — 2,8%), Francję (200,0 mln USD — 2,6%) i Niemcy (47,7 mln USD — 0,6%)⁴⁵.

Działania wojenne Japonii przeciwko Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii przyczyniły się do intensyfikacji produkcji i rozwoju przemysłu zbrojeniowego oraz produkcji materiałów strategicznych, szczególnie na terenach okupowanej przez Japończyków Mandżurii. W latach 1934—1944 tylko w Mandżurii zwiększono wydobycie węgla o około 300%, a wydobycie rud żelaza wzrosło 7-krotnie, produkcja stali — 9-krotnie, cementu — 7-krotnie⁴⁶. Rozwój hutnictwa przyczynił się do wzrostu wydobycia węgla, które w 1930 roku wynosiło 10 mln ton, a w 1944 roku — ponad 30 mln ton. Na terenie Mandżukuo Japończycy rozwinęli produkcję paliw syntetycznych, których produkcja osiągała 700 tys. ton rocznie i w całości wywożona była do Japonii. Rozwój przemysłu zbrojeniowego wymagał zwiększenia dostaw energii elektrycznej, zatem Japończycy rozbudowywali istniejące elektrownie i budowali nowe, w tym także elektrownie wodne. W 1941 roku mandżurskie elektrownie dostarczały energię elektryczną w ilości 2,164 mld kWh, podwajając jej produkcję w 1944 roku (4,071 mld kWh). W przemyśle Mandżurii w 1944 roku zatrudniano ponad 4 mln chińskich robotników⁴⁷. W wyniku działań wojennych większa część obiektów i instalacji przemysłowych Mandżurii uległa zniszczeniu, a wiele maszyn i urządzeń zostało zarekwirowanych przez Związek Radziecki jako zdobycze wojenne.

Od powstania ChRL do proamerykańskiej orientacji polityki Mao Zedonga

Utworzenie Chińskiej Republiki Ludowej przyczyniło się do zamrożenia stosunków chińsko-amerykańskich, nałożenia przez Stany Zjednoczone blokady ekonomicznej ChRL, do której została wciągnięta także Japonia. W kwietniu 1952 roku rząd japoński, pod naciskiem Amerykanów, zawarł traktat pokojowy z rządem Czang Kaj-szeka, zmuszonym przez ChALW do ucieczki na Tajwan, gdzie kontynuował pod amerykańską kuratelą działalność, reprezentując Chińską Republikę proklamowaną w 1911 roku po likwidacji qingowskich rządów cesarskich w Chinach. Ekipa Mao Zedonga w polityce zagranicznej kierowała

⁴⁵ F. STACHOWIAK: *Gospodarka narodowa Chińskiej Republiki Ludowej (1949—1982)*. Warszawa 1984, s. 9—10.

⁴⁶ W. KAŃSKI: *Chińska Republika Ludowa. Zarys rozwoju gospodarczego 1949—1969*. Warszawa 1971, s. 24.

⁴⁷ F. STACHOWIAK: *Gospodarka narodowa...*, s. 10—14.

się zasadą nawiązywania stosunków z tymi państwami, które nie uznają rządu Republiki Chińskiej na Tajwanie.

W takich warunkach nawiązanie szerszych stosunków gospodarczych między Chinami i Japonią było znacznie utrudnione, a choćby minimalne zbliżenie polityczne — niemożliwe, tym bardziej że relacje chińsko-japońskie obciążone były żywą pamięcią japońskich zbrodni i upokorzeń doznanych przez Chiny ze strony japońskiego nacjonalizmu. Ponadto oba kraje po II wojnie światowej znalazły się w ideologicznie sprzecznych blokach państw. Chiny znalazły się w orbicie wpływów Związku Radzieckiego, z którym intensywnie rozwijały współpracę w wymiarze zarówno gospodarczym, jak i politycznym, Japonia zaś została włączona w obszar państw kapitalistycznych z dominującą pozycją Stanów Zjednoczonych. Istniejące sprzeczności między ChRL i Japonią były tak olbrzymie, że nie mogły ich zrównoważyć zbieżności cywilizacyjno-kulturowe⁴⁸.

W pierwszym okresie, tzw. przejściowym, Chiny nie zrezygnowały całkowicie z sektora kapitalistycznego w gospodarce narodowej, a dzięki nawiązanym wcześniej prywatnym kontaktom funkcjonowała, w minimalnym zakresie, handlowa wymiana chińsko-japońska. Sektor kapitalistyczny w ChRL miał być „wykorzystany do rozwoju produkcji, koncentracji środków, przygotowania wykwalifikowanych kadr i utrzymania poziomu zatrudnienia”⁴⁹, a przede wszystkim miał przynosić państwu dochody dewizowe, niezbędne do prawidłowego rozwoju, dostępu do nowoczesnych technologii i dostaw nowoczesnego sprzętu oraz maszyn. W związku z tym w marcu 1952 roku zostało zawarte pierwsze chińsko-japońskie porozumienie handlowe, a kolejne obie strony zawarły w październiku 1953 roku i w maju 1955 roku. Podczas Międzynarodowej Konferencji Ekonomicznej w Moskwie przewodniczący Chińskiej Rady Rozwoju Handlu Zagranicznego stwierdził: „Japoński przemysł potrzebuje chińskiego węgla, soli, soi, olejów, tłuszczów i innych produktów, które są nie tylko dobrej jakości, lecz są dostępne po umiarkowanych cenach. Chiny zaś potrzebują japońskich maszyn, urządzeń technicznych i gotowych wyrobów”⁵⁰. Na chińsko-japońskie relacje gospodarcze nie wpłynęła także wojna koreańska ani jednoznaczne opowiedzenie się Japonii po stronie Amerykanów. Stanowisko polityczne wynikało głównie z trwającej okupacji amerykańskiej na wyspach japońskich, która siłą rzeczy narzucała polityczne zachowania w stosunkach międzynarodowych. Tak więc, pomimo wielu sprzeczności, istniały niewielkie przesłanki rozwoju chińsko-japońskiej współpracy, ograniczającej się wyłącznie do relacji gospodarczych.

⁴⁸ Oba kraje w czasach starożytnych i średniowieczu funkcjonowały pod wpływem buddyzmu i konfucjanizmu, które do Japonii dotarły z Chin przez Koreę.

⁴⁹ W. KAŃSKI: *Chińska Republika Ludowa...*, s. 37.

⁵⁰ W. KAŃSKI: *Chiny a świat zewnętrzny. Zarys stosunków handlowych z zagranicą*. Warszawa 1979, s. 106—107.

W latach 1950—1957 udział państw kapitalistycznych w globalnych obrotach handlowych ChRL stanowił odpowiednio: 1950 rok — 66,5%; 1951 — 34,6%; 1952 — 18,7%; 1953 — 22,9%; 1954 — 18,1%; 1955 — 17,1%; 1956 — 25,0%, a obroty handlowe ChRL z Japonią w tym okresie wynosiły odpowiednio: 1950 rok — 58,9 mln USD, z saldem +19,7 mln USD; 1951 — 27,4 mln USD, z saldem +15,8 mln USD; 1952 — 15,5 mln USD, z saldem +14,3 mln USD; 1953 — 34,2 mln USD, z saldem +25,2 mln USD; 1954 — 59,9 mln USD, z saldem +21,7 mln USD; 1955 — 109,3 mln USD, z saldem +52,3 mln USD; 1956 — 151,1 mln USD, z saldem +16,3 mln USD; 1957 — 141,0 mln USD, z saldem +20,0 mln USD⁵¹. Poziom wymiany handlowej między Chinami i Japonią był jednak w tym okresie daleki od możliwości jakimi obie gospodarki dysponowały i jakie wynikały z ich potrzeb, na co wskazuje chociażby wartość wymiany handlowej ChRL z Polską, która w 1952 roku wyniosła 230,0 mln zł dew. (ok. 57,5 mln USD), a w 1957 roku — 328 mln rubli (ok. 93,7 mln USD)⁵². W tych samych latach obroty chińsko-radzieckie wynosiły odpowiednio: 1952 rok — 2,3 mld rubli (ok. 657 mln USD); 1957 — 5,1 mld rubli (1,45 mld USD)⁵³, by w 1959 roku osiągnąć poziom 2,03 mld USD⁵⁴.

Pomimo znacznych różnic ideologicznych i braku prawnych regulacji stosunków gospodarczych Japonia, od powstania Chin Ludowych, uczestniczyła w handlu zagranicznym, przynosząc Państwu Środka dochody w postaci „twardej” waluty, której potrzebowała gospodarka narodowa do kształtowania jej nowoczesnych elementów. Ich dopływu nie zapewniała współpraca gospodarcza z ZSRR i innymi krajami bloku radzieckiego. Udzielony przez ZSRR kredyt w wysokości 300 mln USD przeznaczony był głównie na pokrycie kosztów dostaw radzieckiego sprzętu dla elektrowni, zakładów metalurgicznych, zakładów przemysłu maszynowego, kopalni węgla i rud, środków transportu i innych materiałów wyprodukowanych w Związku Radzieckim⁵⁵. Chińsko-japońskie stosunki handlowe rozwijały się pomimo ograniczeń politycznych i nie przeszkodziło im nawet zawarcie przez rząd Japonii w kwietniu 1952 roku traktatu pokojowego z rządem Czang Kaj-szeka na Tajwanie.

26 lipca 1962 roku Stany Zjednoczone i Japonia zawarły porozumienie o przekazaniu do dyspozycji wojsk USA 612 baz i rejonów, w tym 300 do użytkowania bezterminowego. Wojska amerykańskie otrzymały do dyspozycji 18 rejonów manewrowych, 5 lotnisk, miejsca do manewrów na morskich obszarach Japonii, porty, zakłady przemysłu zbrojeniowego i wiele innych obiektów infra-

⁵¹ Ibidem, s. 107.

⁵² F. STACHOWIAK: *Gospodarka narodowa...*, s. 396.

⁵³ W. KAŃSKI: *Chiny a świat zewnętrzny...*, s. 94.

⁵⁴ W. KAŃSKI: *Chińska Republika Ludowa...*, s. 231.

⁵⁵ Ibidem, s. 46.

struktury okołomilitarnej⁵⁶. Stany Zjednoczone umacniały swoją pozycję w Azji Wschodniej, wykorzystując przewagę osiągniętą w wyniku II wojny światowej. Po formalnym zakończeniu okupacji Japonii, dzięki zawartym z Tokio umowom, pozycję tę zdolne były nadal utrzymywać.

Zapaść w chińsko-japońskich relacjach gospodarczych nastąpiła w 1957 roku i trwała do 1963 roku. Jej przyczyn należy upatrywać w intensyfikacji presji Stanów Zjednoczonych na udział Japonii w nałożonym na ChRL embargo, a rosnące wpływy polityczne Waszyngtonu na Tokio przyniosły zawarcie między obu rządami układu o współpracy i bezpieczeństwie, który podpisano 19 stycznia 1960 roku⁵⁷. W 1957 roku obroty w handlu chińsko-japońskim spadły do 127 mln rubli, a w 1960 roku wynosiły zaledwie 21 mln rubli, by w 1963 roku wzrosnąć do poziomu z 1957 roku. W kolejnych latach wynosiły odpowiednio: 1964 rok — 279 mln rubli, 1965 rok — 422 mln rubli, 1966 rok — 559 mln rubli, przy czym saldo wymiany handlowej wykazywało stabilność eksportu do importu. Od 1965 roku Japonia była największym partnerem handlowym ChRL, uczestnicząc na poziomie 15% w chińskim eksporcie i imporcie skali globalnej.

W 1966 roku współpraca gospodarcza plasowała ChRL na 4. miejscu spośród wszystkich partnerów handlowych Japonii. W 1965 roku 38% chińskiego importu z Japonii stanowiły nawozy sztuczne i inne chemikalia, 26% — wyroby hutnicze, 24% — maszyny i urządzenia⁵⁸, co odzwierciedlało zarówno ówczesne potrzeby chińskiej gospodarki, jak i zmiany w polityce Chin, jakie nastąpiły po „wielkim skoku” — eksperymencie gospodarczym Mao Zedonga, a także stopniowe przesuwanie się środka ciężkości chińskiego handlu zagranicznego i reorientacji w kierunku państw kapitalistycznych. Ekwiwalentem chińskiego importu pozostawały nadal głównie nieprzetworzone metale kolorowe oraz produkty i przetwory rolne. Stosunki gospodarcze między Pekinem i Tokio rozwijały się, mimo że do zawarcia umowy politycznej i wzajemnego uznania doszło dopiero w 1972 roku.

Do rozwoju handlu chińsko-japońskiego w znacznym stopniu przyczynił się Zhou Enlai, który w sierpniu 1960 roku sformułował „trzy zasady dotyczące handlu z Japonią”. Dały one podstawy współpracy ChRL z japońskimi tzw. firmami zaprzyjaźnionymi. Zasady te określały minimalne warunki polityczne dla współpracy gospodarczej jakie powinny spełniać obie strony⁵⁹:

1. Zawarcie porozumienia handlowego między ChRL i Japonią na bazie „trzech zasad politycznych”, do których zaliczono:

a) Japonia powinna nie prowadzić wobec ChRL wrogiej polityki,

⁵⁶ *Historia polityczna Dalekiego Wschodu 1945—1976*. Red. E.M. ŻUKOW, M.I. SŁADKOWSKI, G.W. ASTAFIEW, M.S. KAPICA [Przeł. H. JAŻWIŃSKA]. Warszawa 1986, s. 228.

⁵⁷ M. SŁADKOWSKI: *Chiny i Japonia...*, s. 381.

⁵⁸ F. STACHOWIAK: *Gospodarka narodowa...*, s. 144—148.

⁵⁹ W. KAŃSKI: *Chiny a świat zewnętrzny...*, s. 192.

- b) Japonia nie powinna popierać wysiłków zmierzających do stworzenia „dwóch państw chińskich”,
 - c) Japonia nie powinna powstrzymywać się od normalizacji stosunków chińsko-japońskich.
2. Nawet w przypadku braku porozumienia rządowego powinno być umożliwione dokonywanie transakcji prywatnych.
 3. Należy kontynuować praktykę uwzględniania pewnych specyficznych przypadków w handlu między obu krajami.

Taka formuła pozwalała na rozwijanie współpracy z japońskimi firmami, które uzyskały rekomendację japońskich partii politycznych lub organizacji społecznych współpracujących z KPCh.

W 1962 roku w Pekinie zawarto półoficjalne porozumienie, tzw. układ Liao-Takasaki, normalizujący w pewnym zakresie stosunki handlowe między obu krajami, z mocą ważności do 1967 roku. Układ był przedłużany corocznie przez kolejne dwa lata⁶⁰. Rozwijały się inne kontakty w obszarach pozapolitycznych. W konsekwencji zawartych porozumień handlowych jesienią 1955 roku otwarto w Tokio, a następnie w Osace, chińskie wystawy gospodarcze, a w okresie od października do grudnia podobne wystawy strony japońskiej zorganizowano w Pekinie i Szanghaju. Na przełomie listopada i grudnia 1955 roku wizytę w Japonii złożyła delegacja Akademii Nauk ChRL, nawiązując kontakty między uczonymi obu krajów. 11 lipca 1956 roku delegacja japońskich pracowników wydawnictw i chińskie stowarzyszenie wydawnicze podpisały porozumienie o wzajemnej wymianie publikacji, a 27 listopada 1956 roku Ludowe Towarzystwo Kontaktów Kulturalnych z Zagranicą i Japońskie Narodowe Zrzeszenie Obrony Konstytucji podpisały porozumienie o wymianie handlowej⁶¹.

18 grudnia 1956 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Japonię do tej organizacji międzynarodowej, po czym nastąpił okres zawierania przez Tokio porozumień normalizujących stosunki polityczne z poszczególnymi państwami bloku radzieckiego, a 6 grudnia 1957 roku ZSRR i Japonia zawarły układ handlowy oraz porozumienie o obrocie towarowym i płatnościach, co przyczyniło się do wzrostu wymiany handlowej między obu państwami w kolejnych latach⁶², mimo że stosunki polityczne nie zostały ostatecznie uregulowane z powodu roszczeń terytorialnych, jakie strona japońska wysuwała względem zajętych przez ZSRR/Rosję Wysp Kurylskich⁶³.

Japonia, która postawiła na rozwój międzynarodowych stosunków gospodarczych, już na początku lat sześćdziesiątych XX wieku zajmowała 5. miejsce

⁶⁰ Ibidem, s. 192—193.

⁶¹ M. KAPICA: *ChRL: dwa dziesięciolecia — dwie polityki*. Warszawa 1971, s. 152.

⁶² *Historia polityczna Dalekiego Wschodu...*, s. 237—238.

⁶³ Szerzej na temat konfliktu o Wyspy Kurylskie w: R. JAKIMOWICZ: *Spór o Wyspy Kurylskie w okresie prezydentury Władimira Putina*. W: *Chiny i Japonia. Dylematy mocarstw w Azji Wschodniej*. Red. M. PIETRASIAK, D. MIERZEJEWSKI. Łódź 2009, s. 43—60.

w świecie pod względem wielkości produkcji przemysłowej. Wyprzedzały ją jedynie Stany Zjednoczone, ZSRR, RFN i Wielka Brytania. W 1968 roku japońska gospodarka zajmowała już 3. miejsce⁶⁴, rozwijając współpracę nie tylko z państwami zachodnimi i Chinami, ale również z ZSRR, pomimo wspomnianego już politycznego konfliktu terytorialnego między obu państwami. W końcu 1960 roku handel radziecko-japoński wzrósł ponad 2,5-krotnie i wyniósł 123,9 mln RUB, w 1961 roku osiągnął 161,6 mln RUB, w 1962 roku — 232,9 mln RUB. W porównaniu do 1957 roku wymiana towarowa w 1962 roku wzrosła ponad 15-krotnie⁶⁵.

W latach 1963—1969 wymiana handlowa między Chinami i Japonią wzrosła z 137 mln USD do 625 mln USD i wynosiła odpowiednio: w 1964 roku — 310 mln USD, w 1965 roku — 470 mln USD, w 1966 roku — 621 mln USD, w 1967 roku — 557 mln USD, w 1968 roku — 550 mln USD⁶⁶. Nawet w okresie „rewolucji kulturalnej”, dzięki rozwojowi współpracy z japońskimi „firmami zaprzyjaźnionymi” rozszerzała się chińsko-japońska współpraca gospodarcza, pomimo tendencji spadkowej w latach 1967—1968. W 1969 roku udział Japonii w globalnej wymianie handlowej ChRL wyniósł 16%, z czego 80,9% stanowiły surowce i materiały, z których produkty chemiczne — głównie nawozy sztuczne — wyniósł 31,2%, a walcowanych wyrobów hutniczych — 41,7%. W imporcie z Chin do Japonii dominowały surowce naturalne, głównie węgiel, rudy żelaza i cyna. Wzrósł także import artykułów włókienniczych i różnych towarów przemysłowych⁶⁷.

Kontakty handlowe w latach 1950—1969 między ChRL a kapitalistyczną Japonią, realizującą politykę Stanów Zjednoczonych oraz utrzymującą stosunki polityczne i gospodarcze z Tajwanem, były możliwe głównie z następujących powodów:

1. Chińska elita KPCh podzielona była na frakcje, z których wyłączość na kształtowanie polityki wewnętrznej i stosunków zagranicznych w wymiarze politycznym uzurpował sobie Mao Zedong i grupa jego zwolenników;
2. Na stan międzynarodowych stosunków ChRL w wymiarze gospodarczym wpływ miał głównie premier Zhou Enlai i grupa osób o pragmatycznych poglądach;
3. W okresie polityki zagranicznej ukierunkowanej głównie na kontakty i pomoc Związku Radzieckiego, chińska gospodarka poszukując dopływu walut wymiennalnych, wykorzystywała tendencje rozwojowe w Japonii, która zabiegała zarówno o rynki dostaw surowców oraz żywności, jak i rynki zbytu własnych produktów, w związku z czym chętnie podejmowała współpracę z ChRL. Japońska aktywność międzynarodowa polegała głównie na realiza-

⁶⁴ M. SŁADKOWSKI: *Chiny i Japonia...*, s. 429.

⁶⁵ *Historia polityczna Dalekiego Wschodu...*, s. 364.

⁶⁶ W. KAŃSKI: *Chiny a świat zewnętrzny...*, s. 195.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 197.

cji zasady maksymalizacji korzyści ekonomicznych przy minimalizacji zaangażowania politycznego.

4. Politykę Stanów Zjednoczonych wobec Japonii wyrażała koncepcja „ograniczania” wobec Związku Radzieckiego. Ponieważ Stany Zjednoczone nie uzyskały wsparcia ze strony Chin, uznały, że filarem tej polityki na Dalekim Wschodzie poza sojuszami polityczno-militarnymi miała być Japonia, zatem ograniczanie możliwości rozwojowych tego kraju nie leżało w interesie Waszyngtonu.

Od teorii „Trzech światów” do polityki wielobiegunowości, strategicznego partnerstwa i pokojowego wzrostu

Japonia podjęła stosunki dyplomatyczne z ChRL w 1972 roku, po tym, jak USA zdecydowały się na nawiązanie relacji politycznych z Chinami, a wizyta premiera Japonii w Pekinie, która miała miejsce w dniach 25—30 września 1972 roku, zakończyła oficjalnie stan wojny między tymi państwami. 29 września obie strony wydały oświadczenie o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych, w którym rząd Japonii oświadczył, że „w pełni rozumie i szanuje” stanowisko Pekinu oraz że „Tajwan jest nierozłączną częścią terytorium ChRL”, Pekin zaś zrzekł się rekompensaty strat poniesionych w wyniku wojny z Japonią⁶⁸. W imieniu ChRL deklarację podpisał premier Zhou Enlai, a rząd Japonii reprezentował premier Koichi Tanaka. Jeszcze w tym samym roku Japonia zerwała stosunki dyplomatyczne z Tajwanem, utrzymując jednak stosunki handlowe. Relacje zdominowała chęć zdobycia dostępu do japońskich technologii, a także nawiązywanie współpracy wymierzonej przeciwko ZSRR⁶⁹. 12 sierpnia 1978 roku strony zawarły „Traktat o pokoju i przyjaźni” i rozpoczęły wzajemną współpracę gospodarczą, która intensywnie się rozwijała, osiągając poziom wymiany handlowej o wartości 236,6 mld USD w 2007 roku. Należy przy tym dodać, że już od 2004 roku Chiny i Japonia notowały większe obroty niż Japonia z USA⁷⁰. Chińsko-japoński traktat o pokoju i przyjaźni podpisali w imieniu rządów ministrowie spraw zagranicznych obu państw: Huang Hua i Sunao Sonoda. W uroczystości uczestniczył ówczesny przewodniczący KPCh Hua Guofeng. Traktat został zawarty na okres dziesięciu lat, z możliwością jego przedłużenia.

⁶⁸ http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 5.07.2013).

⁶⁹ J. LOBMAN: *Stosunki chińsko-japońskie*. W: *Pekin. Dyplomacja i polityka. Szkice o chińskiej polityce zagranicznej*. Red. A. HALIMARSKI, J. LOBMAN, Z. PODLASKI. Warszawa 1982, s. 254.

⁷⁰ Ibidem.

16 sierpnia 1978 roku został zatwierdzony przez OZPL, a 18 sierpnia — przez parlament japoński. Wymiana dokumentów miała miejsce 23 października 1978 roku podczas wizyty Deng Xiaopinga w Tokio⁷¹, a 27 maja 1980 roku Hua Guofeng, jako pierwszy premier ChRL, przybył z wizytą do Japonii⁷².

W 1971 roku Japonia stała się trzecim państwem świata pod względem udziału w obrotach handlu zagranicznego, ustępując jedynie Stanom Zjednoczonym i Republice Federalnej Niemiec. Japońska gospodarka uczestniczyła w światowym eksporcie urządzeń radiowych, telekomunikacyjnych i magnetofonów na poziomie 40%, w eksporcie statków 30%, rur stalowych i wyrobów walcowanych — 27%, samochodów — 20%, tkanin — 20%. Konieczność zapewnienia gospodarce narodowej odpowiedniej ilości surowców (w tym samym czasie Japonia odbierała 15,6% światowego importu ropy naftowej, 28,7% węgla, 21,0% cyny, 38,7% rudy żelaza, 33,1% drewna, 21,4% wełny) zmusiła Japonię do dywersyfikacji rynku dostaw. Kraj ten był ogromnym odbiorcą światowej produkcji i siłą rzeczy zainteresowany zapewnieniem stabilnych i ciągłych dostaw. Zatem polityka międzynarodowa Japonii musiała być zorientowana na szeroki rozwój współpracy gospodarczej i zabezpieczenie odpowiednio dużego rynku zbytu⁷³.

W latach siedemdziesiątych XX wieku stosunki polityczne chińsko-japońskie cechowało intensywne dążenie Pekinu do zawarcia z Tokio traktatu pokojowego, w szczególności uwzględnienia w nim klauzuli „antyhegemonistycznej”, która z jednej strony miała ograniczyć kształtowanie postaw hegemonistycznych Japonii w polityce międzynarodowej, z drugiej zaś — wciągnąć Japonię w nieformalny układ chińsko-japoński skierowany przeciwko ZSRR oraz przeciw rozbudowie i umacnianiu radzieckiej strefy wpływów w rejonie Azji Wschodniej i Południowej. Wraz z rozwojem kontaktów politycznych postępował proces rozwoju wielowymiarowej współpracy gospodarczej i regulacji wzajemnych stosunków w kolejnych umowach chińsko-japońskich. 6 stycznia 1974 roku zawarto dwustronną trzyletnią umowę handlową; 20 kwietnia — umowę w sprawie komunikacji lotniczej, 11 listopada — umowę w sprawie komunikacji morskiej, a 15 sierpnia 1975 roku — umowę dotyczącą rybołówstwa. 16 lutego 1978 roku strony zawarły kolejną umowę handlową na okres ośmiu lat, zgodnie z którą Chiny zobowiązywały się do systematycznych dostaw Japonii ropy naftowej i węgla. W maju 1978 roku w drodze powrotnej z Chin zatrzymał się w Tokio Zbigniew Brzeziński, doradca prezydenta Jimmy’ego Cartera, który wyrażając wolę Stanów Zjednoczonych, agitował japońskich przywódców do zawarcia z Chinami traktatu uwzględniającego „klauzulę antyhegemonistyczną”⁷⁴.

⁷¹ M. ŁUSZCZUK: *Stosunki chińsko-japońskie*. W: *Chiny w stosunkach międzynarodowych*. Red. K. IWAŃCZUK, A. ZIĘTEK. Lublin 2003, s. 155.

⁷² http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 5.07.2013).

⁷³ J. LOBMAN: *Stosunki chińsko-japońskie...*, s. 247.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 260.

Ostatecznie, pod wpływem środowiska politycznego USA oraz w obliczu perspektyw dalszego rozwoju wymiany handlowej z Chinami, po sześciu latach opierania się, Japonia zawarła z ChRL traktat, w którym respektowano oczekiwania Pekinu.

Zawarcie licznych umów i traktatu o pokoju i przyjaźni przyczyniło się do rozwoju kolejnego etapu współpracy gospodarczej ChRL i Japonii. W 1972 roku wzajemne obroty przekroczyły po raz pierwszy 1 mld USD, a w kolejnym roku zostały podwojone. W 1978 roku handel między obu krajami osiągnął 5,079 mld USD, by ponownie dwukrotnie wzrosnąć w 1982 roku, osiągając wartość 10,100 mld USD⁷⁵. Całą dekadę lat siedemdziesiątych XX wieku charakteryzuje znaczny deficyt w handlu po stronie chińskiej, co świadczy o dużym zaangażowaniu Japonii w proces budowy chińskiej gospodarki. 19 marca 1979 roku przedłużono ważność chińsko-japońskiej umowy handlowej do 1990 roku⁷⁶.

Wraz z nawiązaniem stosunków politycznych kolejnej zmianie uległa struktura wymiany handlowej. Ważne miejsce w japońskim eksporcie do Chin zajęły kompletne obiekty przemysłowe wraz z technologią, a w strukturze eksportu z Chin do Japonii istotną rolę odgrywała ropa naftowa. Jej ilość szacowano w 1973 roku na około 1 mln ton, w 1974 roku — na 3 mln ton, a w 1975 roku — na już 8 mln ton. W kolejnych latach sprzedaż ropy do Japonii zmalała na skutek posądzenia Deng Xiaopinga o zamiar zubożenia naturalnych zasobów państwa⁷⁷, a ponowna zmiana sytuacji nastąpiła po śmierci Mao Zedonga i przejęciu całej władzy przez Denga i jego zwolenników.

Lata osiemdziesiąte XX wieku przyniosły intensywny rozwój współpracy między Pekinem i Tokio, także w wymiarze politycznym i bezpośrednio kontakty przywódców obu krajów, co przełożyło się na kolejne dwustronne deklaracje precyzujące płaszczyznę współpracy i jej zasady. 31 maja 1982 roku podczas wizyty w Japonii premier ChRL Zhao Ziyang przedstawił „Trzy zasady” regulujące stosunki chińsko-japońskie, do których zaliczył: pokój i przyjaźń; równość i wzajemne korzyści; długoterminową stabilizację⁷⁸. We wrześniu tego roku rewizytę w Pekinie złożył premier Japonii Zenko Suzuki⁷⁹. W listopadzie 1983 roku, w Tokio, sekretarz generalny KPCh i premier Japonii Yasuhiro Nakasone ogłosili „Cztery zasady” wyznaczające wzajemne stosunki obu państw. Wśród nich wymieniono: pokój i przyjaźń; równość i wzajemne korzyści; długoterminową stabilizację; wzajemne zaufanie⁸⁰.

⁷⁵ F. STACHOWIAK: *Gospodarka narodowa...*, s. 398.

⁷⁶ J. LOBMAN: *Stosunki chińsko-japońskie...*, s. 263.

⁷⁷ W. KAŃSKI: *Chiny a świat zewnętrzny...*, s. 199—201.

⁷⁸ M. ŁUSZCZUK: *Stosunki chińsko-japońskie...*, s. 156.

⁷⁹ http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 5.07.2013).

⁸⁰ M. ŁUSZCZUK: *Stosunki chińsko-japońskie...*, s. 156.

Dalszy postęp rozwoju chińsko-japońskich stosunków politycznych zachwiały wydarzenia, jakie miały miejsce w czerwcu 1989 roku na placu Tiananmen w Pekinie. Japonia przyłączyła się do nałożonych na Chiny przez Zachód sankcji polityczno-ekonomicznych, lecz już w lipcu 1990 roku japońskie władze ogłosiły wznowienie współpracy w ramach programu pomocy ekonomicznej dla Chin. W wymiarze ekonomicznym decyzje polityczne nie miały większego znaczenia, obie strony, po kilkunastu miesiącach przerwy, podjęły dalszy dialog polityczny. W kwietniu 1992 roku z oficjalną wizytą odwiedził Tokio sekretarz generalny KPCh Jiang Zemin, w październiku tego roku, z pierwszą w historii stosunków chińsko-japońskich wizytą, Chiny odwiedził cesarz Japonii Akihito. W lutym 1994 roku podróż do Japonii odbył premier Chin Zhu Rongji, a w następnym miesiącu w Chinach przebywał premier Japonii Morihiro Hosokawa⁸¹.

Istotnym wydarzeniem politycznym w stosunkach chińsko-japońskich była wizyta premiera ChRL Li Penga w Japonii w listopadzie 1997 roku, podczas której przedstawił on koncepcję stosunków między obu państwami, których głównymi filarami miały być: wzajemny szacunek i nieingerowanie w wewnętrzne sprawy; poszerzanie tego, co łączy, ograniczanie tego, co dzieli; odpowiedzialne rozwiązywanie sporów; wzmocnienie dialogu oraz wzajemnego zrozumienia; pogłębianie współpracy budowanej na zasadzie osiągnięcia wzajemnych korzyści; koncentracja na celach w przyszłości oraz dążenie do budowania i przekazywania przyjaźni z pokolenia na pokolenie⁸². Przyjęto także zasadę co najmniej jednej wizyty w roku przywódcy jednego z państw⁸³. Przełomowa okazała się wizyta Jang Zemina w Japonii 25 listopada 1998 roku, podczas której Jang Zemin, już jako prezydent ChRL, wspólnie z premierem Japonii Keizo Obuchi podpisali „Wspólną japońsko-chińską deklarację o budowie przyjaznego partnerstwa i współpracy dla pokoju i rozwoju”⁸⁴. W dniach 8—9 lipca 1999 roku z oficjalną wizytą w Chinach przebywał premier Japonii Keizo Obuchi. Podczas tej wizyty obie strony potwierdziły porozumienie zawarte w podpisanej rok wcześniej deklaracji, artykułując jednocześnie wolę stałego i stabilnego rozwoju wzajemnych stosunków oraz intensyfikacji współpracy gospodarczej. Zwieńczeniem wizyty było potwierdzenie zakończenia obustronnych negocjacji w sprawie przyszłego członkostwa ChRL w Światowej Organizacji Handlu (WTO)⁸⁵.

W październiku 2000 roku w Japonii przebywał premier ChRL Zhu Rongji, który podczas wizyty, jako pierwszy chiński przywódca, wziął udział w pro-

⁸¹ http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 5.07.2013).

⁸² M. ŁUSZCZUK: *Stosunki chińsko-japońskie...*, s. 156.

⁸³ http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 5.07.2013).

⁸⁴ J. BUCZYŃSKI: *Polityka bezpieczeństwa Chin w XXI wieku*. Warszawa 2010, s. 58.

⁸⁵ M. ŁUSZCZUK: *Stosunki chińsko-japońskie...*, s. 157—158.

gramie japońskiej telewizji publicznej dotyczącym relacji chińsko-japońskich⁸⁶. Rok wcześniej, 30 czerwca 1999 roku, zostało zawarte dwustronne memorandum dotyczące udziału strony japońskiej w likwidacji broni chemicznej, porzuconej przez wojska japońskie podczas działań wojennych w latach 1937—1945 na terenie Chin⁸⁷.

Kolejne lata charakteryzował intensywny rozwój chińsko-japońskiej współpracy gospodarczej, w którego efekcie, w 2004 roku, ChRL stała się najważniejszym partnerem handlowym Japonii, spychając Stany Zjednoczone na miejsce 2., Japonia zaś zajęła 3. pozycję wśród gospodarek świata prowadzących handel z Chinami, za Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi. Chińsko-japońska wymiana handlowa w 2004 roku osiągnęła poziom 168 mld USD (eksport — 94,2 mln USD; import — 73,8 mln USD), w roku 2005 — 189,4 mld USD (eksport — 109,1; import — 80,3), 2006 — 211,4 mln USD (eksport — 118,5; import — 92,9), w roku 2007 — 236,70 mln USD (eksport — 127,6; import — 109,1), w roku 2008 — 266,3 mln USD (eksport — 142,3 mln USD; import — 124,0), w roku 2009 — 232,2 mln USD (eksport — 122,6; import — 109,6), w roku 2010 — 301,8 mln USD (eksport — 152,8; import — 149,0), w roku 2011 — 345,0 (eksport — 183,5; import — 161,5)⁸⁸ mld USD. W 2012 roku wymiana handlowa między obu krajami spadła nieznacznie i wynosiła 333,74 mld USD (eksport — 188,95; import — 144,79)⁸⁹, a w roku 2013 — 312,00 mld USD (eksport — 182,11 mld USD; import — 129,88 mld USD)⁹⁰. W 2005 roku gospodarka Chin zajmowała już 1. miejsce w globalnym imporcie Japonii, odpowiadając za 21,0% japońskiego importu, w eksporcie zaś zajmowała 2. miejsce — 13,5%. W 2010 roku zarówno w japońskim imporcie, jak i eksporcie globalnym gospodarka Chin zajęła 1. miejsce (import — 22,2%; eksport — 19,4%)⁹¹.

Japonia jest głównym inwestorem w Chinach. W 1998 roku bezpośrednio inwestycje japońskie w chińskiej gospodarce osiągnęły poziom 14,6% całego wolumenu japońskich BIZ, co w porównaniu do inwestycji amerykańskich (3,00%), francuskich (1,5%) lub brytyjskich (1,00%) jednoznacznie wskazuje na tendencje i kierunki rozwoju chińsko-japońskiej współpracy gospodarczej. Taki stan utrzymywał się przez kolejne lata, jedynie w 2005 roku inwestycje amerykańskie (19,90%) były wyższe od japońskich (14,30%). W 2009 roku wartość japońskich BIZ w Chinach wyniosła 5,50%, a BIZ Stanów Zjednoczo-

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/yzs/gjlb/2721/2722/t15975.shtml> (dostęp: 10.09.2013).

⁸⁸ http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,12516341,Chiny_walcza_z_Japonia_o_prymat_w_gospodarce_swiatowej.html (dostęp: 10.09.2013).

⁸⁹ <http://www.jetro.go.jp/poland/topics/20130227756-topics> (dostęp: 10.09.2013).

⁹⁰ <https://www.jetro.go.jp/en/news/releases/20140228009-news> (dostęp: 10.10.2014).

⁹¹ E. CIEŚLIK: *Efekt smoka. Skutki ekspansji gospodarczej Chin po 1978 roku*. Warszawa 2012, s. 185.

nych jedynie 0,90%, Wielkiej Brytanii — 1,50%, Niemiec — 1,60%, Francji — 0,60%⁹².

Wymiana handlowa między ChRL i Japonią ma istotny wpływ na całokształt stosunków gospodarczych obu państw w skali globalnej. Dla Japonii Chiny są najważniejszym partnerem handlowym; Chiny odpowiadają za 19,7% całego japońskiego eksportu i 21,5% importu, sytuując gospodarkę ChRL na 1. miejscu. Znaczenie japońskiej gospodarki dla Chin jest nieco mniejsze, choć równie ważne; japoński eksport zajmuje 3. miejsce w globalnym imporcie ChRL, na który przypada 11,2%, eksport zaś z Chin do Japonii sytuuje Japonię na 1. miejscu w globalnym eksporcie Chin — 11,2%⁹³.

Wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych Japonii w Chinach od początku XXI wieku kształtowała się następująco: 2000 rok — 84 mln USD; rok 2001 — 73 mln USD; rok 2002 — 80 mln USD; rok 2003 — 90 mln USD; rok 2004 — 90 mln USD; rok 2005 — 102 mln USD; rok 2006 — 100 mln USD; rok 2007 — 125 mln USD; rok 2008 — 225 mln USD; rok 2009 — 197 mln USD; rok 2010 — 399 mln USD; rok 2011 — 560 mln USD. Spadek zaznaczył się jedynie w 2009 roku, w którym światowy kryzys wkroczył w szczytowy etap. W kolejnych latach nastąpił znaczny wzrost BIZ Japonii w Chinach, mimo że w japońskiej gospodarce od lat azjatyckiego kryzysu ekonomicznego nie odnotowuje się takiego wzrostu, jaki osiągała w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, stając się drugą gospodarką świata, a w przypadku klasyfikacji Unii Europejskiej jako jednolity organizm gospodarczy — trzecią⁹⁴.

W 2010 roku 36% chińskiego eksportu węgla i 21% chińskiego eksportu ropy naftowej odebrał rynek Japonii, natomiast 44% chińskiego importu stali i 27% chińskiego importu aluminium zaspokoila japońska gospodarka⁹⁵, co jednoznacznie wskazuje na znaczenie wzajemnej współpracy gospodarczej między Chinami i Japonią oraz na jej istotny wpływ na całokształt wyników ekonomicznych osiągniętych przez oba kraje.

W Chinach funkcjonuje około 3100 przedsiębiorstw z udziałem kapitału japońskiego, w tym około 1900 w sektorze produkcyjnym, przy czym wyraźnie wzrasta koncentracja japońskiego kapitału w działalności produkcyjnej i dystrybucyjnej na terenie Chin⁹⁶, co jest możliwe dzięki wykorzystaniu koniunktury rynku wewnętrznego kształtowanej polityką Pekinu wspierającą wzrost konsumpcji, która utrzymać ma dalszy stabilny i wysoki rozwój państwa. Szczególny wzrost japońskich inwestycji w Chinach odnotowano w sektorach: motoryzacyjnym, rolno-spożywczym, elektromaszynowym oraz w przemyśle

⁹² Ibidem, s. 188.

⁹³ S.A. NIWIŃSKI: *Spór Chin i Japonii o Wyspy Senkaku na tle relacji obu krajów*. „Stosunki Międzynarodowe” 2012, nr 75—76.

⁹⁴ J.P. CABESTAN: *Polityka zagraniczna Chin...*, s. 241.

⁹⁵ E. CIEŚLIK: *Efekt smoka...*, s. 205.

⁹⁶ http://www.azjapacyfik.pl/index_2501.php?b_2501=87 (dostęp:10.09.2013).

chemicznym i farmaceutycznym. Zainteresowanie Japonii skupia się także na inwestycjach w chińskim przemyśle wydobywczym i energetycznym. Powód zdaje się oczywisty: Japonia musi koncentrować swoją działalność na zabezpieczeniu dostaw surowców, których sama nie posiada, a które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania gospodarki narodowej i utrzymania bezpieczeństwa państwa.

Od połowy 2012 roku w rozliczeniach wymiany handlowej między Chinami i Japonią prowadzonych dotychczas w dolarach amerykańskich przyjęto zasadę posługiwania się walutami własnymi (chiński RMB i japoński JPY). Decyzja ta ma przynieść korzyści w dwóch wymiarach. W wymiarze ekonomicznym ma ułatwić wzajemne rozliczenia transakcji handlowych oraz stymulować pozytywne zmiany rozwojowe w obu krajach oraz umiędzynarodowienie obu walut, w wymiarze politycznym zaś ma prowadzić do osłabienia pozycji ekonomicznej Stanów Zjednoczonych w Azji Wschodniej, a w konsekwencji także do osłabienia ich dominacji politycznej przez wypieranie waluty zastępczej, jaką do tej pory jest głównie dolar amerykański. Należy spodziewać się wzrostu transakcji w regionie w lokalnych walutach⁹⁷.

Wraz z rozwojem współpracy gospodarczej oba kraje rozwijają kontakty kulturalne i społeczne; zwiększa się wymiana studencka między nimi, a także rośnie liczba chińskich turystów w Japonii. W 2010 roku Chiny odwiedziło ponad 5,4 mln turystów japońskich (12% więcej niż w 2009 r.); Japonię zaś — 1,9 mln turystów z Chin (to o 40% więcej niż w 2009 r.), przy czym tendencja ta intensywnie wzrasta⁹⁸.

Rozwojowi stosunków gospodarczych towarzyszyło „ochłodzenie” stosunków politycznych, do 2006 roku zamrożone zostały kontakty bezpośrednie na najwyższym szczeblu państwowym, do czego przyczyniał się konflikt związany z nieuregulowanymi sprawami dotyczącymi japońskich okrucieństw okresu wojny japońsko-chińskiej 1937—1945. Do złagodzenia napięć przyczyniła się wizyta szefa rządu Japonii Shinzo Abe w październiku 2006 roku. Odpowiedzią była wizyta premiera Chin w Japonii w kwietniu 2007 roku. Do kolejnego spotkania przywódców rządów obu państw doszło 20 listopada 2007 roku w Singapurze. Podczas szczytu ASEAN spotkali się Wen Jiabao i Yasuo Fukuda, kolejny premier Japonii, który odwiedził ChRL w dniach 27—30 grudnia 2007 roku⁹⁹.

⁹⁷ <http://www.wprost.pl/ar/326969/Chiny-i-Japonia-rozpozczely-wymiane-handlowa-w-walutach-narodowych/> (dostęp: 10.09.2013) oraz http://wyborcza.biz/Waluty/1,111132,11818079,Chiny_i_Japonia_zaczna_prowadzic_bezposredni_handel.html (dostęp: 10.09.2013).

⁹⁸ P. YAMASHITA: *Rosnąca potęga Państwa Środka — szansa i zagrożenie dla Japonii* [<http://www.psz.pl/Rosnaca-potega-Panstwa-Srodka-szansa-i-zagrozenie-dla-Japonii>] (dostęp: 10.09.2013).

⁹⁹ http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 5.07.2013).

Prezydent ChRL Hu Jintao odbył wizytę w Japonii w dniach 6—10 maja 2008 roku i była to najdłuższa w historii wizyta polityka tego szczebla, a zarazem pierwsza od 1998 roku. Obie strony uznały efekty wizyty jako zapewnienie wzajemnego zaufania strategicznego, pobudzenie współpracy opartej na dwustronnych korzyściach oraz wzmacnianie przyjaźni między narodami obu krajów¹⁰⁰. Ocieplenie nastąpiło w okresie, gdy światowa gospodarka wchodziła w pierwszy etap kryzysu, który także objął gospodarkę Japonii, a klimat we wzajemnych stosunkach nie uległ zmianie po wyborze Taro Aso na stanowisko premiera rządu Japonii. Podczas szczytu Azja — Europa (ASEM) spotkali się przywódcy ChRL — Hu Jintao i Wen Jiabao z nowym premierem Japonii. Obie strony zadeklarowały dalszy rozwój wzajemnych stosunków i kontaktów, utrzymane strategicznego partnerstwa i wspólne działania wobec światowego kryzysu ekonomicznego¹⁰¹.

13 kwietnia 2008 roku w Fukuocie miało miejsce spotkanie przywódców ChRL — Wen Jiabao, Japonii — Taro Aso i Korei Południowej — Lee Myung-baka, którzy podpisali oświadczenie o trójstronnym partnerstwie, gospodarce i finansach międzynarodowych oraz współpracy w likwidacji skutków katastrof. 7 czerwca w Tokio odbyło się drugie chińsko-japońskie spotkanie w ramach bilateralnego dialogu ekonomicznego¹⁰².

Od 2010 roku działalność rządu Japonii w stosunkach z Chinami koncentruje się głównie na regulacji stosunków w związku z narastającym, z różnym nasileniem w poszczególnych okresach, konfliktem dotyczącym wysp Senkaku/Diaoyu oraz wzrostu aktywności ChRL w rejonie Morza Wschodniochińskiego i rozwoju potencjału chińskiej marynarki wojennej oraz łagodzeniu dwustronnych stosunków politycznych w związku z narastającymi postawami nacjonalistycznymi w Chinach i Japonii związanymi z historycznymi konfliktami i japońską agresją na Chiny. Istotnym aspektem wzajemnych relacji jest także reżim Kim Dzong Una w Korei Północnej, którego agresywne gesty bezpośrednio kierowane są przeciwko Korei Południowej i Japonii, oraz problem Tajwanu i współpracy japońsko-amerykańskiej w kwestii bezpieczeństwa. Podczas pierwszej wizyty premiera Japonii Yoshihiko Nody w Pekinie, która miała miejsce 25 grudnia 2011 roku, wystąpił on z apelem do strony chińskiej o „pogłębienie strategicznej współpracy dla osiągnięcia obopólnych korzyści”¹⁰³.

W 2012 roku premierem rządu Japonii został ponownie Shinzo Abe, w Chinach zaś przywództwo w KPCh objął Xi Jinping, który w 2013 roku został wybrany na prezydenta ChRL. Priorytetem premiera Japonii jest poprawa sytuacji gospodarczej kraju oraz wzmocnienie relacji z ChRL i państwami regionu Azji

¹⁰⁰ <http://polish.cri.cn/141/2008/05/04/21@75478.htm>, (dostęp: 10.09.2013).

¹⁰¹ <http://in.china-embassy.org/eng/zgbd/t519615.htm>, (dostęp: 10.09.2013).

¹⁰² http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 5.07.2013).

¹⁰³ P. YAMASHITA: *Rosnąca potęga Państwa Środka...*

Wschodniej i Południowej, wraz z jednoczesną intensyfikacją wielowymiarowej współpracy ze Stanami Zjednoczonymi, głównym gwarantem bezpieczeństwa Japonii. Polityka Japonii wobec ChRL koncentrować się ma na zmniejszaniu deficytu w wymianie handlowej, który w japońskiej gospodarce jest odnotowywany od wielu lat. W styczniu 2013 roku do Pekinu udał się specjalny wysłannik japońskiego premiera, Natsuto Yamaguchi, który w imieniu Shinzo Abe zaproponował zorganizowanie szczytu chińsko-japońskiego, którego celem miałyby być uzgodnienie form łagodzenia narastających sporów i poprawę stosunków gospodarczych¹⁰⁴.

Pomimo oczywistych korzyści, jakie przynosi Chinom i Japonii współpraca gospodarcza, między obu stronami występuje wiele istotnych sprzeczności oddziałujących na wzajemne relacje, które wyraża wzajemny stosunek społeczeństw obu państw. Przeprowadzone w 2010 roku badania wskazują, że 72% Japończyków nieprzychylnie postrzega Chiny, a w kolejnych — w 2011 roku — liczba ta wzrosła do 80%. Społeczeństwo chińskie także negatywnie ocenia Japonię, obawiając się kolejnej fali japońskiego hegemonizmu w regionie, czego wyrazem były antyjapońskie manifestacje w 2005 roku¹⁰⁵.

Kwestie sporne w stosunkach chińsko-japońskich — konflikt wokół wysp Senkaku/Diaoyu i Tajwanu

Istotne znaczenie dla stosunków politycznych między ChRL i Japonią ma spór o prawo kontroli wysp Senkaku/Diaoyu, którego istotą jest osiągnięcie dwóch celów. Pierwszym jest cel ekonomiczny, związany z uzyskaniem kontroli nad rejonem, w którym stwierdzono występowanie znacznych, istotnych ze strategicznego punktu widzenia państwa, złóż naturalnych surowców energetycznych, głównie ropy naftowej i gazu ziemnego, które przez Komisję Gospodarczą ONZ zostały oszacowane pod koniec 1969 roku na największe w rejonie basenu Morza Wschodniochińskiego. Drugim celem w wymiarze politycznym, o wiele bardziej złożonym od pierwszego, jest: 1) wciągnięcie Senkaku w obszar podlegający kontroli państwa, który dla Chin może stanowić otwarcie na Pacyfik, istotny z militarnego punktu widzenia; 2) umocnienie pozycji władz ChRL i KPCh w chińskim społeczeństwie, niezwykle wrażliwym na bodźce nacjonalistyczne, które byłoby możliwe w wyniku aneksji wysp przez Chiny;

¹⁰⁴ J. SZCZUDLIK-TATAR: *Rząd Shinzo Abe — zmiany w polityce gospodarczej i zagranicznej Japonii*. „Biuletyn PISM” 2013, nr 12.

¹⁰⁵ Szerzej: J.P. CABESTAN: *Polityka zagraniczna Chin*. Przeł. E. BRZOWSKA. Warszawa 2013, s. 250—252.

3) osiągnięcie przez Chiny sukcesu w obszarach bezpośredniej konkurencji z Japonią, dzięki czemu Pekin mógłby budować teorię osiągnięcia przez ChRL dominującej pozycji w Azji Wschodniej jako narzędzie oddziaływania na inne państwa tego regionu.

Kwestia formalnoprawnej jurysdykcji nad wyspami nie jest jednoznaczna. W 1895 roku, zgodnie z narzuconym Chinom przez Japonię traktatem z Shimonoseki, Japonia przejęła kontrolę nad Tajwanem i innymi wyspami, w tym Senkaku. Wraz z wyspami Riukiu należały do obszarów, na których Japonia prowadziła działalność gospodarczą do czasu kapitulacji kończącej II wojnę światową, a Senkaku wraz z Okinawą przeszły pod kontrolę Stanów Zjednoczonych, co ustalono w protokole bezwarunkowej kapitulacji Japonii. Jeszcze w 1958 roku, zgodnie z wydanym w Pekinie „Atlasem Japonii”, Senkaku wchodziły w obszar granic Japonii, który kończył się 60 km od Tajwanu. Do 1970 roku Chiny nie zgłaszały pretensji do wysp, dopiero komunikat Komisji Gospodarczej ONZ uświadomił Pekinowi znaczenie wysp, a impuls do podjęcia działań dyplomatycznych stanowiło przekazanie wysp (wraz z Okinawą) Japonii przez wojskową administrację Stanów Zjednoczonych 30 grudnia 1971 roku. Pekin wydał oświadczenie, w którym stwierdzano, że przekazanie Senkaku Japonii jest naruszeniem integralności terytorialnej Chin, do których wyspy historycznie należą. Od tego czasu na chińskich mapach Senkaku znajdują się w obszarze należącym do Chin, pod administracją amerykańską¹⁰⁶. Należy przy tym zaznaczyć, że zgodnie z postanowieniami traktatu pokojowego zawartego przez koalicję z Japonią, po jej kapitulacji kończącej II wojnę światową, wszystkie tereny przejęte od Chin przez Japonię w wyniku nierównoprawnych traktatów miały zostać zwrócone. Tokio twierdzi, że od lat osiemdziesiątych XIX wieku wyspy Senkaku zostały zbadane i zagospodarowane przez Japończyków, a ponadto należą do archipelagu wysp Riukiu, stanowią zatem integralną część terytorium Japonii.

Fakt historycznej przynależności Senkaku do Chin wydaje się niewątpliwy. Pierwsze wzmianki o wyspach w chińskich dokumentach pochodzą z 1403 roku, a w początkowym okresie panowania dynastii Qing wraz z Tajwanem zostały formalnie włączone w granice państwa, lecz nieużytkowane gospodarczo pozostawały poza obszarem zainteresowania Państwa Środka¹⁰⁷.

25 lutego 1992 roku Stały Komitet OZPL VII Kadencji przyjął Ustawę ChRL o morzu terytorialnym i strefie przyległej, w która art. 2 stwierdza się, że wyspy Diaoyu/Senkaku stanowią część terytorium lądowego ChRL. Podobny status uzyskały w tej ustawie wyspy Spratly i Paracele, których status jest przedmiotem sporu z innymi państwami Azji Wschodniej¹⁰⁸.

¹⁰⁶ M. ŁUSZCZUK: *Stosunki chińsko-japońskie...*, s. 163.

¹⁰⁷ Ł. LECH: *Spór japońsko-chiński o wyspy Senkaku/Diaoyu* [<http://lechlukasz.wordpress.com/2010/01/30/spor-japonsko-chinski-o-wyspy-senkakudiaoyu> (dostęp: 5.07.2013)].

¹⁰⁸ Ibidem.

Tokio twierdzi, że przynależność Senkaku do Japonii jest bezsporna w świetle decyzji podjętych podczas konferencji w Kairze w 1943 roku, podczas której przedstawiciele ówczesnych władz Republiki Chińskiej i rządzącego Guomindangu nie wystąpili z roszczeniami o zwrot wysp, co potwierdzają Stany Zjednoczone, zajmując jednak neutralną pozycję w chińsko-japońskim konflikcie w tej sprawie¹⁰⁹.

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX i w pierwszej dekadzie XXI wieku dochodziło do licznych incydentów prowokowanych przez obie strony konfliktu, także z udziałem jednostek sił morskich obu państw, które prowadziły do wzrostu postaw nacjonalistycznych w obu krajach i eskalacji społecznych nastrojów skutkujących manifestacjami, w których konsekwencji wielokrotnie dochodziło do napięć w kontaktach politycznych i okresowego ich zrywania¹¹⁰. W 2012 roku chińskie władze opublikowały *Białą Księgę* na temat wysp Senkaku, w której uzasadniano przynależność wysp do ChRL i wystosowano sprzeciw przeciwko projektowi Tokio, zmierzającemu do wykupienia wysp od prywatnych właścicieli japońskich, zarzucając rządowi Japonii rozciąganie kontroli na obszary do nich nienależące, stwierdzając ostatecznie, że „Bez względu na to, jakie jednostronne kroki Japonia podejmie wobec wysp Diaoyu, nie zmienia to faktu, że należą one do Chin”¹¹¹. Jednak protesty strony chińskiej nie wpłynęły na zmianę decyzji japońskich władz, co kolejny raz zaostrzyło poważnie stosunki polityczne na linii Pekin — Tokio. Pekin dotychczas nie podjął kontaktów na najwyższym szczeblu, zdecydował również o odłożeniu obchodów 40. rocznicy normalizacji stosunków z Japonią¹¹².

Jeszcze większe znaczenie w stosunkach chińsko-japońskich odgrywa Tajwan, bardzo istotny partner Japonii we współpracy gospodarczej. Ponadto geopolityczna pozycja Tajwanu ma znaczenie strategiczne dla polityki Stanów Zjednoczonych, których Japonia jest najważniejszym sprzymierzeńcem w regionie Azji i Pacyfiku¹¹³, a sojusz militarny trójkąta Tokio — Waszyngton — Tajpej wydaje się niezachwiany, nawet w perspektywie długoterminowej. Zatem rela-

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/artypkul,802,Japonsko_chinski_spor_o_kolizje_kolo_wysp_Senkaku_?_q_and_adnia5.07.2013; <http://www.politykaglobalna.pl/2011/11/wielka-gra-o-pacyfik/> (dostęp: 20.08.2012); M. JAROCKI: *Rywalizacja ChRL i Japonii Wyspy Senkaku*. „Policy Paper” 2012, nr 32; <http://www.politykaglobalna.pl/2012/09/chiny-vs-japonia-nowa-odslona-starego-konfliktu/> (dostęp: 25.03.2013); <http://www.rp.pl/artypkul/938459.html> (dostęp: 25.03.2013); R. CIASTOŃ: *Chiny i Japonia na kursie kolizyjnym?* <http://geopolityka.org/analizy/2043-chiny-i-japonia-na-kursie-kolizyjnym> (dostęp: 15.05.2013)];

¹¹¹ <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Chiny-opublikowaly-biala-ksiege-nt-spornych-wysp-i-krytykuja-Japonie,wid,14956548,wiadomosc.html?ticaid=1114e7> (dostęp: 10.07.2013).

¹¹² J. SZCZUDLIK-TATAR: *Spór chińsko-japoński o wyspy Diaoyu/Senkaku*. „Biuletyn PISM” 2012, nr 85.

¹¹³ J.P. CABESTAN: *Polityka zagraniczna Chin...*, s. 262—264.

cje polityczne na linii Pekin — Tokio jeszcze długo będą zdominowane pozycją Stanów Zjednoczonych w regionie.

Nie można wykluczyć zaangażowania obu państw w konfrontację, zwłaszcza że oba dysponują zbliżonym potencjałem militarnym, a Tokio ma możliwości technologiczne, dzięki którym w niespełna rok Japonia mogłaby wyprodukować własną bombę atomową¹¹⁴. Taki scenariusz nie wydaje się zbyt prawdopodobny, na co wskazuje polityka zagraniczna Pekinu, stawiającego głównie na rozwój współpracy gospodarczej z innymi państwami świata oraz rozwój własnego potencjału militarnego. Sytuacja może ulec zmianie, gdy Pekin dojdzie do wniosku, że dysponuje już odpowiednim poziomem zdolności do podjęcia działań ofensywnych, a warunki geopolityczne, jakie utworzą się wokół Państwa Środka, sprowokują chińskich przywódców do ich podjęcia.

Nie jest prawdopodobne rozwiązanie konfliktu chińsko-japońskiego o Senkaku w najbliższym czasie i nie wyklucza się eskalacji konfliktu w kolejnych dekadach. Kończący w 2016 roku pierwszą dekadę rządów w Chinach Xi Jinping wyraźnie koncentruje się głównie na kontynuacji reform gospodarczych, polityce wewnętrznej, a w szczególności walce z korupcją oraz afirmacji nacjonalizmu¹¹⁵, a także budowie mocarstwowej pozycji Chin w regionie Azji, której nie osiągnie, jeśli morskie siły zbrojne ChALW nie będą dysponowały swobodnym dostępem do Oceanu Spokojnego. Tymczasem Senkaku wraz z całym archipelagiem innych wysp skutecznie ograniczają chińskiej marynarce wojennej działania na tym obszarze. Płaszczyzny porozumienia Chin nie wypracują, stosując wobec Japonii przemoc. Jedynie dalszy rozwój współpracy gospodarczej i skuteczność chińskiej dyplomacji mogą doprowadzić do podjęcia przez obie strony działań zmierzających do osiągnięcia kompromisu, tym bardziej że Japonia nie pozostaje bierna, dysponuje nowoczesną armią i cały czas intensywnie zwiększa jej zdolność bojową oraz potencjał, który dodatkowo wspiera sojusz ze Stanami Zjednoczonymi.

Bibliografia

Monografie

BUCZYŃSKI J.: *Polityka bezpieczeństwa Chin w XXI wieku*. Warszawa 2010.

CABESTAN J.P.: *Polityka zagraniczna Chin*. Przeł. E. BRZOZOWSKA. Warszawa 2013.

CIEŚLIK E.: *Efekt smoka. Skutki ekspansji gospodarczej Chin po 1978 roku*. Warszawa 2012.

¹¹⁴ J. BUCZYŃSKI: *Polityka bezpieczeństwa Chin...*, s. 62.

¹¹⁵ http://www.azjapacyfik.pl_index2501.php?a_2501=4128&b_2501=139 (dostęp: 8.08.2013).

- DUBINSKI A.: *Stosunki międzynarodowe na dalekim Wschodzie w pierwszym okresie wojny japońsko-chińskiej (1937—1939)*. W: *Historia Dalekiego Wschodu od końca XVI w. do 1945 r.* Red. J. ŻUKOW, M. SŁADKOWSKI, A. DUBINSKI. Warszawa 1981.
- Geografia świata. Encyklopedia PWN. Społeczeństwo i gospodarka*. Red. B. KACZOROWSKI. Warszawa 2008.
- GUILLIANR.: *Japonia trzecie mocarstwo*. Przeł. A. GALICA. Warszawa 1972.
- HALIŹAK E.: *Zmiana układu sił USA—Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*. Warszawa 2005.
- Historia polityczna Dalekiego Wschodu 1945—1976*. Red. E.M. ŻUKOW, M.I. SŁADKOWSKI, G.W. ASTAFIEW, M.S. KAPICA. Warszawa 1986.
- JAKIMOWICZ R.: *Spór o Wyspy Kurylskie w okresie prezydentury Władimira Putina*. W: *Chiny i Japonia. Dylematy mocarstw w Azji Wschodniej*. Red. M. PIETRASIAK, D. MIERZEJEWSKI. Łódź 2009.
- JEFIMOW G.: *Zarys nowożytnej i współczesnej historii Chin*. Warszawa 1953.
- KAŃSKI W.: *Chiny a świat zewnętrzny. Zarys stosunków handlowych z zagranicą*. Warszawa 1979.
- KAŃSKI W.: *Chińska Republika Ludowa. Zarys rozwoju gospodarczego 1949—1969*. Warszawa 1971.
- KAPICA M.: *ChRL: dwa dziesięciolecia—dwie polityki*. Warszawa 1971.
- KLIMECKI M.: *Pekin — Szanghaj — Nankin 1937—1945*. Warszawa 2008.
- KOŁODZIEJCZYK A.: *Chińskie wizje rzeczywistości międzynarodowej*. W: *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*. Red. R. KUŹNIAR. Warszawa 2005.
- KUKUSZKIN K.W., GLUNIN W.I.: *Wojna narodowowyzwoleńcza przeciwko imperializmowi japońskiemu (1937—1945)*. W: *Najnowsza historia Chin 1917—1976*. Red. G.W. ASTAFIEW, W.N. NIKIFOROW, M.I. SŁADKOWSKII. Warszawa 1976.
- LOBMAN J.: *Stosunki chińsko-japońskie*. W: *Pekin. Dyplomacja i polityka. Szkice o chińskiej polityce zagranicznej*. Red. A. HALIMARSKI, J. LOBMAN, Z. PODLASKI. Warszawa 1982.
- ŁUSZCZUK M.: *Stosunki chińsko-japońskie*. W: *Chiny w stosunkach międzynarodowych*. Red. K. IWAŃCZUK, A. ZIĘTEK. Lublin 2003.
- NIWIŃSKI S.A.: *Spór Chin i Japonii o Wyspy Senkaku na tle relacji obu krajów*. „Stosunki Międzynarodowe” 2012, nr 75—76.
- SŁADKOWSKI M.: *Chiny i Japonia*. Warszawa 1975.
- STACHOWIAK F.: *Gospodarka narodowa Chińskiej Republiki Ludowej (1949—1982)*. Warszawa 1984.
- SZCZUDLIK-TATAR J.: *Rząd ShinzoAbe — zmiany w polityce gospodarczej i zagranicznej Japonii*. „Biuletyn PISM” 2013, nr 12.
- SZCZUDLIK-TATAR J.: *Spór chińsko-japoński o wyspy Diaoyu/Senkaku*. „Biuletyn PISM” 2012, nr 85.

Źródła internetowe

- CIASOŃ R.: *Chiny i Japonia na kursie kolizyjnym?* [<http://geopolityka.org/analizy/2043-chiny-i-japonia-na-kursie-kolizyjnym>] (dostęp: 15.05.2013)]
- JAROCKI M.: *Rywalizacja ChRL i Japonii o Wyspy Senkaku*. FAE Nr 32. Warszawa 2012. [<http://www.politykaglobalna.pl/2012/09/chiny-vs-japonia-nowa-odslona-stare-go-konfliktu/>] (dostęp: 25.03.2013)].

- LECH Ł.: *Spór japońsko-chiński o wyspy Senkaku/Diaoyu* [<http://lechlukasz.wordpress.com/2010/01/30/spor-japonsko-chinski-o-wyspy-senkakudiaoyu> (dostęp: 5.07.2013)].
- Porozumienie o wolnym handlu — ASEAN — Chiny — WPHI Dżakarta* [<http://jakarta.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/article/a,6835,.html> (dostęp: 7.05.2010)].
- YAMASHITA P.: *Rosnąca potęga Państwa Środka — szansa i zagrożenie dla Japonii* [<http://www.psz.pl/Rosnaca-potega-Panstwa-Srodka-szansa-i-zagrozenie-dla-Japonii> (dostęp: 10.09.2013)].
- <http://in.china-embassy.org/eng/zgbd/t519615.htm> (dostęp: 10.09.2013).
- <http://polish.cri.cn/141/2008/05/04/21@75478.htm> (dostęp: 10.09.2013).
- <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Chiny-opublikowaly-biala-ksiege-nt-spornych-wysp-i-krytykuja-Japonie,wid,14956548,wiadomosc.html?ticaid=1114e7> (dostęp: 10.07.2013).
- http://www.azjapacyfik.pl/index_2501.php?b_2501=87 (dostęp: 10.09.2013).
- http://www.azjapacyfik.pl_index2501.php?a_2501=4128&b_2501=139 (dostęp: 08.08.2013).
- <http://www.dfat.gov.au> (dostęp: 07.05.2010).
- <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjbj/zjzg/yzs/gjlb/2721/2722/t15975.shtml> (dostęp: 10.09.2013).
- <http://www.jetro.go.jp/poland/topics/20130227756-topics> (dostęp: 10.09.2013).
- <http://www.politykaglobalna.pl/2011/11/wielka-gra-o-pacyfik/> (dostęp: 20.08.2012).
- <http://www.rp.pl/artukul/938459.html> (dostęp: 25.03.2013).
- http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/artukul,802,Japonsko_chinski_spor_o_kolizje_kolo_wysp_Senkaku_?_q_and_a (dostęp: 05.07.2013).
- http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 05.07.2013).
- http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,Japonia (dostęp: 05.07.2013).
- <http://www.wprost.pl/ar/326969/Chiny-i-Japonia-rozpozczely-wymiane-handlowa-w-walutach-narodowych/> (dostęp: 10.09.2013).
- http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,12516341,Chiny_walczą_z_Japonia_o_prymat_w_gospodarce_swiatowej.html (dostęp: 10.09.2013).
- http://wyborcza.biz/Waluty/1,111132,11818079,Chiny_i_Japonia_zaczyna_prowadzić_bezpośredni_handel.html (dostęp: 10.09.2013).
- <https://www.jetro.go.jp/en/news/releases/20140228009-news> (dostęp: 10.10.2014).

Marian Mencel, dr, Uniwersytet Gdański, autor książki *Chińska Republika Ludowa jako współczesny podmiot środowiska międzynarodowego* (Toruń 2016)